

VIGILIA

IX. ÉVFOLYAM
1943 OKTÓBER

TARTALOM:

FODOR JÓZSEF: LOVASS GYULA †

THURZÓ GÁBOR: A NYOLCVANÉVES HERCZEG FERENC

TOLDALAGHY PÁL: Megismerés

MOLIÉRE: Az írók csatája

VÉGH GYÖRGY: Versek

DÉNES TIBOR: Levél Török Gyulához

DOBAY OLGA: És szólt az Úr...

CSEREY SZÁSZ LÁSZLÓ: Versek

DUDÁS KÁLMÁN: Virrasztó

ZSIKÓ GYULA: ... És meghalt az apám is

VÁROSI ISTVÁN: Nevetés

HARGITAI ISTVÁN: Az elefánttemető

L Á T S Z A T É S V A L Ó S Á G

P. GYÉRESSY ÁGOSTON: Erdély kiváló pálosai

E L V E K É S M Ű V E K

MAKAY GUSZTÁV: Dénes Tibor: Éjszaka, ANTAL LÁSZLÓ: Bókay János: Láz,
MOLNÁR MIHÁLY: Keyes Parkinson Franciska: Égben írt könyv, MARTINKÓ ANDRÁS: Négy kisregény, VIDOR MIKLÓS: Hans Carossa: Egy elvarázsolt világ; Zolnay Béla: II. Rákóczi Ferenc, MOLNÁR MIHÁLY: Dr. Ruzsnyák Gyula: A nő a modern társadalomban, A. J. VOJNA: Ural tröszt

SZENTMIHÁLYI JÁNOS: KIÁLLÍTÁSOK

THURZÓ GÁBOR: SZINHÁZI KRÓNIKA

SZERKESZTI:

POSSONYI LÁSZLÓ

VIGILIA

SZÉPIRODALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

FELELŐS SZERKESZTŐ:

Dr. POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik minden 1-én, évi 500 oldal terjedelemben

Előfizetési ára egy évre bel-
földön 16 P, félévre 8 pengő

Külföldön: Romániában 400 lei, Szlovákiában 60 korona, egyéb külföldön 20 P

Vállalatoknak
évi előfizetési díj 40 pengő.

Egyes szám ára 1·50 P.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Mussolini-tér 1.

Telefonszám: 12—99—01. Postatakarékpénztári csekk számla száma: 20.668.

Minden cikkért szerzője felelős

Kéziratokat nem adunk vissza.

AVIGILIA példányonként kap-
ható minden könyvesboltban
és az Ibusz pavillonokban.

Laptulajdonos, felelős szerkesztő
és kiadó: **Dr. POSSONYI LÁSZLÓ**

LOVASS GYULA †

Noteszemben egy kis írás van; le sem másolhattam még, azóta, hogy Lovass Gyula íróársamnak néhány nappal ezelőtt, amikor a kórházban meglátogattam, megmutattam. Még néhány nappal ezelőtt kezében tartotta a füzetet, olvasta az írást és az írás végén szeme lehullott az üres helyről: melyről ki álmodhatta meg, hogy arra az üres helyre mi következik. Hogy a szemétől még alig elengedett tiszta helyre pár nap múlva zavart, hiú és hiábavaló betűket írunk, s hihetlenségek sorozatában, mint egy irtózatossan rossz tréfát, — melynek azonban nem jön meg az ellenfordulata, a megkönnyítő valóság, — írjuk le: hogy Lovass Gyula halott.

Aki a hűvös távlatból, a kortárs rokonszenvező szemével nézi csupán az íróárs kihulltát a sorompóból, az megilletődik, elmélyed a szomorú hírben: aztán a kedves, becsült íróárs halálát fájdalmas legyintéssel iktatja a mulandóságra teremtett lények elmenésének örök rendjébe. De mit szóljon az, akinek számára az elköltözött élete közeli, testi valóság volt; a pályatárson, a szellemi érintkezésen kívül az ember életét élte vele együtt, a gondolat, az életbeli, foglalkozásbeli közösség keretében ismerte meg és szerette ezt a mély lelkű, becsületes, legmagasabb ideáloktól vezetett tiszta embert? Az irodalom gyászolhatja, és méltán, Lovass Gyulát, a fiatal író, a magyar regény és esszé egyik legnagyobb ígéretét: de mi, akik együtt ültünk vele, nap mint nap, egy íróasztalnál, e betűket, e hiú, gyarló jeleit írhatjuk le csak a megrendülésnek, ami elfog, amikor hült helyére nézünk. Amikor tudjuk, hogy csendes, szerény lépéseivel nem jelenik meg többé közöttünk. Amikor csak minden keresztények egyetlen

vigaszával térhetünk napirendre a megdöbbenő, váratlan esemény fölött: avval, hogy csak átutazók vagyunk mindnyájan a földi állomáson; és csak előrement ő, oda, ahová mindnyájan, pár nappal vagy évvel később, — mit számít, — követjük azt, aki elköltözött közülünk.

Hideg ésszel nem tudjuk lemérni ebben az órában, mit jelentett, azonkívül, ami számunkra volt, az irodalom összességének. Egy ember halála gyász, még ha az örökkévalóság és egy másvilágon való folytatás szemszögéből is nézzük. Gyász, mert ezen a földön sok munka van és Lovass Gyula nem tudta elvégezni, amire tehetsége képesítette. Fiatal éveinek kezdő lendületében, de már sereg gyönyörű elbeszélés, esszé és mélyen szántó cikk után, mint irodalmunk egyik legnagyobb reménysége, hagyta itt e zavaros földi teret. Egyike volt legfelkészültebb íróinknak, egyike' volt lelelkiismeretesebb kritikusainknak. Az embernek fáj elgondolnia, mi lett volna evvel a felkészültséggel, tehetséggel belőle, ha nem jön a katasztrófa. Mert teljes munkánkat befejezve, magunkat kiteljesítve meghalni: betetőzés, törvény, és életrend: de katasztrófa ilyen elkészületlenül és befejezetlenül elmenni, az eléggé soha be nem fejezhető nagy munka elején.

E megrendült sorokat leírva, nem tehetünk mást, mint azt, hogy eszméinek, gerinces magatartásának továbbvitelét fogadjuk: ami örök emlékének ápolását jelenti.

Fodor József

Koszorú megváltás. Ortutay Lovass Gyula elhunytá alkalmából koszorú megváltás fejében a Vigília a székely gyermekek gimnáziumi oktatására 75 pengőt és Posszonyi László dr. 75 pengőt adományozott.

THURZÓ GÁBOR:

A NYOLCVANÉVES HERCZEG FERENC

Mikszáth Kálmán, amikor Jókai Mór jubileumára megírta a mese-fejedelem életrajzát, az epilógusban felsorakoztatja nehézségeit, s köztük is a legnagyobb akadályát egy pontos, hiteles életrajznak: „Ez a lélek nem nyílik meg sehol. Olyan, mint a selyemgubó — nem látszik az elevenje a sok selyem miatt.” Amikor a nyolcvanéves Herczeg Ferencet ünnepeljük, róla is elmondhatjuk ezt. S ez a zárkózottság az oka talán annak is, hogy Herczeg Ferenc értékelése az évtizedek folyamán mindig olyan ingadozó volt. Kora jobb-jai, — az írók, akik rendszerint nem kapnak rendjelet, nem jutnak be a parlamentbe, nem lesznek dísz-doktorok, — csak a selyemgubó selymét látták rajta: egy életében már reprezentatív portrévá változott embert, mellén kitüntetésekkel, háta mögött politikai multtal, neve előtt díszdoktori rövidítéssel. Ennyit akart látni benne mindenki. Ez tetszett az olvasónak, aki szereti, ha kedves írója előkelő férfiú, s ez nem tetszett a kritikának, amely valami „hivatalosságot” látott Herczeg Ferenc életpályájában. A szerencse, amely olyan bőven bánt vele, elhomályosította a helyes, pontos ítéletet. Ahogy Mikszáth mondta Jókairól: neki sem látták az elevenjét a sok selyem miatt. Így aztán az ünneplés meglehetősen vegyes hangulatú: most, hogy nyolcvanéves lett, inkább a literary gentleman ünneplik benne, — rosszakarói az ügyes helyezkedőt, olvasói az előkelő írot, akinek poeta laureatusi mivolta egyben útlevél a Parnasszusra. Ki ünnepli Herczeg Ferencben valóban csak az írot? Ki ünnepli műveinek sorát, a gyengébbel vegyes sok jót, az életművet, amely épp a maga vegyességében tanúskodik legjobban írótsága mellett? Az ünneplésnek talán meglesz az az értelme, hogy a „selyemgubóban” rátalálnak Herczeg rejtett „elevenjére”, és évtizedek feltétlen rajongása és kinyilatkoztatásszerű elitélése után, rájönnek arra az egyszerű igazságra, hogy ez a literary gentleman, ez a politikus-író, ez a poeta laureatus, első-sorban és kizárólag író, — sőt valóban kitűnő író.

Hogy Herczeg Ferenc körül annyit tévedett a kritika, annak a nyilvánosság és a hatalom színe előtt aratott sikerein kívül megvannak az egyéb okai is. Herczeg a Jókai-típusú mesélőnek újabb, modernebb változata. Elsősorban mesélni tud, szép és érdekes történeteket szépen, elegánsan elmondani. Nem hoz forradalmat, gesztusában mindig van valami konzervatív feszesség is: véleményei a világról az átlagember szívéből valók, tehát könnyen hozzáférhetők, s csak abban emelkednek az átlag ízlése fölé, hogy egy éber, ironikus, elegáns szellemén át, szinte paradox módon nyilatkoznak meg. Ezt az ellentétet a hagyományhű szemlélet és a mérész forma között nem szokták Herczeg Ferenc bírálói észrevenni, a közönséget pedig nem is érdekli, — de a bírálóknak, amely az író helyét irodalmunk folytonosságában kijelöli, éppen ennek értékelésében lesz még nagy szerepe.

Van író, akinek a bírálat rendszerint semmit sem hisz el: közölnivalójának élményszerűségét, őszinteségét legkevésbé. Ilyen író Herczeg is, akinek pedig írói pályája végeredményben nem más, mint küzdelem azzal, hogy őszinteségét, szemléletének becsületességét elhiggyék. Mit szoktak a szemére vetni? Az iskolakönyvszerűséget, azt, hogy néldás tanuló, „jól felel” irodalomból, magyar nyelvből és történelemből. A kritika kicsit ma is úgy látja még, mint Karinthy az „Igy írtok ti” karrikatúráiban: — a jeles diák, aki minden feleletéért dicséretet kap. De ne felejtjük el egy pillanatra sem, hogy ez a jeles diák szíve mélyén rosszmájúan figyelni önnön jelességét. Mindig talál kibúvót, mindig menekül egy kicsit a ráerőltetett póz alól. Aki végignézi műveinek időrendi jegyzékét, meghökkenhet azon, hogy Herczeg Ferenc a „kötelező dolgozatok” után mindig fricskát is nyom olvasójának orra alá. Nem viseli el a feszességet, — a tartalmi feszességet, azt, hogy csak ünnepi játékokra alkalmas műveket írjon, — az „Ocskay brigadéros”-on, az „Árva László király”-on, a „Híd”-on olyan csúfondáros művekkel vesz elégtételt, mint a „Kék róka”, a „Tilla”, a „Majomszínház”, az „Utolsó tánc” s még nyolcvanéves korában is egyszerre készül el egy „Zrinyi Iloná”-val és egy „Fecske és denevér”-rel! Ez a kibujása a feladvány alól egyik legjellegzetesebb vonása, és éppen annak bizonyítéka, hogy a „magyar költőfejedelem”, a „nemzet tanítómestere” és a hasonló félhivatalos jelzők, s a „nagy Pintérben” elfoglalt előkelő, a Féja Géza irodalomtörténetében kapott kevésbé előkelő hely, éppen neki a legkényelmelenebb. Ha életművét egészében, — és amit nála az egész jelent: ellentéteiben, — tekintjük át, észre kell vennünk benne a felelős, az őszinte író, aki nem is annyira a „nemzet tanítómestere”, hanem valóban csak egy jó, tisztakezü művész.

Kihez hasonlíthatnánk legjobban korának írói közül? Önkénytelenül Schnitzler neve jut eszünkbe. Akárcsak az osztrák ironikus, Herczeg is fölényel, grimasszal nézi korának életét. Kritikája van, s ez a kritika nem elítélő szavakban, ostorpatogatásban, büszült pózokban nyilatkozik meg, hanem abban, hogy — akárcsak Schnitzler — ábrázolni meri korának felszínes társadalmát. Nehéz elgondolni, — semmi sem bizonyítja — hogy Herczeg a Gyurkovics-történetek életszemléletével azonosította volna magát. Herczeg bemutató író, rögzíti amit lát, és sok esetben ez a rögzítés is bírálat már, és semmiesetre sem azonosulás. Fellépésekor éppen megürrült a nemzet megbecsülésében egy írói hely: Herczeg Ferenc ezt a trónust, a Jókaiét, foglalja el. De csak a hely ugyanaz, a két író, aki egymást váltja fel benne, lényegesen más. Jókai, a mese-mondó, hívő lélek, aki azonosul hőseivel, — ő valóban Kárpáthy Zoltán, Berend Iván és a többi romantikusan tökéletes hős. Herczeg szkeptikus és márcsak azért is, mert lélektanál dolgozik, nem rajzol „tökéletes” jellemeket, szeplőtlen hősöket, s főleg nem olyanokat, akikben önvalomást is tenne. Jókai mindig a virágzást ábrázolja, ez felel meg hívő, csodálkozó természetének, — Herczeg szinte kivétel nélkül a dekadenciát mutatja meg, a huszonegyedik órát, amikor a szakadék már megnyílik. Gondoljunk csak „Az élet kapujá”-ra, a „Bizánc”-ra, gondoljunk az olyan hősökre, mint Bakócz Tamás, Konstantin császár, Széchenyi, Árva László király. A „nemzet tanítómestere” szíve mélyéig szkeptikus és ironikus lélek. Hogy Jókai örökét elfoglalhatta, annak nem magatartása volt az oka, hanem ami közös benne Jókaiával: a páratlan mesélő-kész-

ség. Rendkívüli érzeke van ahhoz, hogy mindig érdekfeszítő, különös, meglepő témákat válasszon, és témáit színesen fejtsze szét. Kitűnő ösztönrel ragad ki társadalmunkból jellemző alakokat, s azokat meséjének sodrába vetve, kicsit hidegen, kicsit felülről figyeli. Furcsa vonásokat ad nekik, melyek minden helyzetben érdekelnek; — tudja fokozni a hangulatokat; — egy pillanatra sem ringat el igazán a mesében, annál sokkal józanabb. Ezt a józanságot látja az ellenfél kritikája kártékony impassibiliténak, amely ellen küzdeni kell, hiszen egy kritikai rögeszme szerint az írónak ítéletet kell mondani, méghozzá nyíltan, ha kell, erőszakosan. De kívánhatjuk-e ezt az erőszakosságot egy vérbeli mesemondótól? Dickens tündéri meséi közömbösen hagynak-e, a mesés fordulatokat élvezük-e csak bennük, az elzsongító hangot, vagy a szándék nélkül bemutatott poklot is? Mind a kettőt. Herczeg tündér-meséi mélyén is ott tátong ez a pokol, — csodálatos, hogy olyan kevesen rettentek meg előtte!

Számoljunk le azzal a váddal is, hogy Herczeg Ferenc stílusa feszes, jellegtelen, színtelen. Egyik legkitűnőbb stilisztánk. Ize van annak, amit leír, hangulata, amely pontosan alkalmazkodik a mondanivalóhoz, pedig témái a lehető legválogatosabbak. Milyen hajlékonysággal fogalmaz! Mennyi színt tud keverni palettáján! Gondoljunk a „Pogányok” erőteljességére, egy-egy tájképének hitelességére és sugallatosságára; üssük fel „Az élet kapuja” első oldalát és gyönyörködjük az olasz városkép mozgalmas tarkaságában, egy színezett Piranesi-metszetre emlékeztető barokk zsufoltságában; idézzük emlékezetünkbe a „Sziriusz” hangváltásait, aszerint, hogy a mában élnek hősei vagy visszaszaladva a XVIII. századba; ízelgessük egy-egy modern tárgyú novellájának csalhatatlanul mai aromáját; — mennyire nem egyhangú, mennyire nem feszes ez a stílus! Nem öserejű stilisztza, ez kétségtelen, de vajjon feltétele-e a jó stílusnak az öserejű magvasság, önkénytelenség?! Az talán zavarhat néha, hogy Herczeg öntudatos stilisztza, a gondosság, ha behatóbban figyeljük mondatait néhol megbosszulja magát, de ez a szándékoltság, — mert nevezzük annak, — egyenesen ironikus alaptermészetéből következik, s éppen ezeken a mondatokon mérhetjük le leginkább szemléletének fanyarságát, kiábrándultságát, szkeptikusságát. Schnitzlerrel vetettük egybe az előbb: ebben is az osztrák íróra emlékeztet, arra a Schnitzlerre, akitől a hideg impassibiliténak ezt a külső megnyilatkozását ugyanazokban az években, amikor Herczegnek szemére vetették. Hogy a ma stílus-igényeiből visszatekintve Herczeg stílusára, érzünk benne valami századvégi ízt, — s ez a fin de siècle-bágyadtság éppen legjobban műveiben olyan vonzó! — az nem csodálatos. Herczeg a maga írói és emberi egészében elsősorban századfordulói jelenség, aki magatartásában alakulhatott a szelíd ironiától a metsző gúnyig, — gondoljunk csak újabb novelláira, — de stílusában, (a lehető legnyilvánvalóbb ez!) megmaradt eredeti stíluseszménye mellett, ahogy a késői novellák stílus-szöveve elárulja.

Ki előtt tisztelegjünk most, hogy töretlen frissességben, alkotókedvben megérte a nyolcvanadik születésnapját, ezt a magyar írók közt szokatlanul magas, tán egyedül csak Jókainak kijutó kort? „A nemzet tanítómestere” előtt? „A költőfejedelem” előtt? Ezek csak szavak, nem sok tartalommal, — a közvélemény szeret kiemelni valakit és nyilvánosan megkoszorúzni. *Tisztelegjünk az író előtt*, becsüljük meg benne nem a tanítást, — amelyet egy brevi-

áriumra való emberi és magyar bölcsessége ellenére is, elenyészik életműve mellett, — hanem becsüljük az írói mesterség-tudást, az irónikus szellemet, azt a fölényt, ahogy ugyanazzal a szkepticizmussal fogadta egy hosszú-hosszú emberöltőn át a jószándékú babér-esőt, mint a gáncsot és gyanúsítást. Emberi és írói lényének ez a magabiztos fölény a legértékesebb vonása, — ezért tekinthetünk fel csak elismeréssel arra a „reprezentatív portréra”, melyet nyolcvan év hódolata festett róla.

Thurzó Gábor

TOLDALAGHY PÁL:

MEGISMERÉS

I.

Erős érzések és makacs
emlékek fonnak át,
reám tapadnak, mint a kacs,
ellepnek, mint a fát

a repkények, ha ellepik.
Lassan gyilkolnak. Oly
legyőzhetetlenül szelíd
mindegyik és komoly.

Övék a testem és övék
mind inkább életem.
A vágy, a szomjas és sötét,
a testi félelem,

a szenvedély s a hófehér
és szüzleány hasú
szerelmi bú belőlem él.
Úgy tetszik, száz lapú

suhog fölöttem, repked és
velük együtt suhog
az oszthatatlan, és egész
mindenség. — Trónusod

II.

olyan közel van, Istenem
és olyan messzi is.
Érezlek, mint a hirtelen
kifeszülő április

szagát és mint az illatot,
nem érinthetlek én.
Az éjszakában csillagok
repülhetnek felém

s lenyelhetem mindegyiket:
egy nem leszek Veled, —
hiába jelzi pár ideg,
mint űr a felleget,

hogyan látni messze, messze és
közelbe jön talán
a termékeny megismerés
a lélek hajnalán.

AZ ÍRÓK CSATÁJA

Örömmel adjuk közre Várkonyi Zoltán és Major Tamás kitűnő színpadi és irodalmi nyelven készült „Tudós nők” fordításának egyik részletét. Molière a szenvedő élirodalmiságot csúfolja ki egészséges ösztönrel s mint minden komédiája, ez is rejt magában sok mai nap nálunk is megszívlelendő dolgot, habár irodalmi szalonok nálunk alig vannak. Nálunk az ottani hibák egy része talán erénynek számítana. Az itt idézett rész azonban nagyon is aktuális a mi portánkon: az előbb egymást tömjénező, majd egymásnak rohanó írói klíkkék vagy személyiségek örök komédiáját Molière már századokkal előbb örökérvényűen megírta.

III. Felvonás, 3 jelenet.

LEPINE:

Egy ember van kinn, kérdi, önnel beszélhet-e.
A hangja finom és a ruhája fekete.

TRISSOTIN:

Tudós barátom az, ki sokszor kérve-kérte
Vezessem az önök megtisztelő körébe.

PHILAMINTE:

Ó hozza csak nyugodtan, nagy az ön hitele
Csak saját szellemünket tiszteljük meg vele.

(A távozó Henriettehez.)

Hohó, már mondtam egyszer, mért nem érti meg
Hogy dolgom lesz ma önnel, várjon tehát.

HENRIETTE:

Minek?

PHILAMINTE:

Jöjjön, megtudja majd.

TRISSOTIN:

Im itt az én barátom.
Hogy lássa önöket, halódik már a vágytól.
Im felvezetem őt s felsülést nem jelent
Hogy körükbe hoztam én egy illetéktelent.
Egy zug megilleti a nagy lelkek körében.

PHILAMINTE:

Értékét biztosítja a kéz, mely nyújtja nékem.

TRISSOTIN:

Pompásan ismeri az ókort, s épp ezért
A kisujjában van a szép görög beszéd.

PHILAMINTE:

Görög! ó Istenem! Görögül tud! Remek!

BELISE:

Ó sógornóm, görög!

ARMANDE:

Görögül, ó, egek!

PHILAMINTE:

Ön görögül beszél? Engedje meg, hogy nyomban
Megcsókolhassam önt, görögimádatomban.

(Vadius mindenkit megcsókol egész Henrietteig, aki visszautasítja.)

HENRIETTE:
Bocsásson meg, de én nem értek görögül.

PHILAMINTE:
Ha görög könyvet látok, a lelke már örül.

VADIUS:
Remélem megbocsájt a sürgető bevennek,
Mely rábírt asszonyom, hogy önnél tisztelegjek.
Talán épp megzavartam egy tudós vitát...

PHILAMINTE:
Göröggel? Ó uram, az semminek sem árt.

TRISSOTIN:
Prózája és a verse, mind bámulatba hajt
És egy párat, ha tetszik, be fog mutatni majd.

VADIUS:
Nem. Törtetők hibája, s művemmel én soha
Nem voltam társaságok unalmas zsarnoka.
Ezek hálószobájában, sétányon és berekben
Elernyedtt versüket olvassák ernyedetlen.
Érzésem sugallja, mit őszintén kimondok:
A tömjénért esengő szerzők mind bolondok.
Akárki érkezik, rögtön fülönragadják
S a virrasztásaik martirjává avatják.
Nem látják nálam ezt az örült elszántságot.
E tárgyban én egy nagy görög nyomában járok
Ki egy komoly szabályt hozott e rossz szokásra:
Tilos a törtetés, művek felolvasása.
Im néhány versikém, — ifjú szerelmeseknek
Szeretném tudni, hogy róluk mint vélekednek.

TRISSOTIN:
Egy verse többet ér, mint száz mit más farag.

VADIUS:
Önnél a gráciák és Vénus játszanak.

TRISSOTIN:
Ön nagyszerűen ért a szép szóválasztáshoz.

VADIUS:
Önnél gyakorta vendég az Ethosz és a Páthosz.

TRISSOTIN:
Az Eclogáknak ön felkent királya rég,
Theokritnak se volt külön irányja még.

VADIUS:
Ódái hangja bájos, dallammal van tele.
Elbújhat ön mögött Horác, a mestere.

TRISSOTIN:
Kis dalocskáinál epedőbb semmi sincs.

VADIUS:
Az ön szonettje mind páratlan drága kincs.

TRISSOTIN:
Minden rondója bájos. Édesebb mint a méz.

VADIUS:
Elmésebb madrigált eddig nem írt le kéz.

TRISSOTIN:
Legfőképp balladája, mi bámulatba dönt.

VADIUS:
A rimalányokért imádom szívből önt.

TRISSOTIN:
Ideje hogy hazánk értékét felfedezze.

VADIUS:
Bár századunk az észnek igazságot szerezne.

TRISSOTIN:
Az utcán színarany hintóban járna, kelne.

VADIUS: Önnek a nagyközönség szobrokat emelne.
Hm, itt egy ballada, és érdekelné engem
Hogy ön...

TRISSOTIN: Hallott-e már egy szonetről, amelyben
Uránie hercegnőről van szó, kit láz epeszt.

VADIUS: Felolvasták előttem egy társaságban ezt.

TRISSOTIN: Szerzőjét ismeri?

VADIUS: Nem én, de kénytelen
Vagyok bevallani, — a vers értéktelen.

TRISSOTIN: De többen úgy találták, csodálatos darab.

VADIUS: Attól még pontosan olyan silány marad.
Hallotta volna csak! Igazat adna nékem.

TRISSOTIN: Már mondtam önnek egyszer, hogy más a véleményem.
Hasonló szép szonettet nem ír akárki meg!

VADIUS: Ég óvjon tőle, hogy én írjak egy ilyet.

TRISSOTIN: Állítom, hogy szonett még nem volt különb, nagyobb.
Annál is inkább, mert — szerzője én vagyok.

VADIUS: Ön?

TRISSOTIN: Én.

VADIUS: Magam sem értem, hogy történhetett meg...

TRISSOTIN: Hát egyszerűen úgy, hogy nem tetszett kegyednek.

VADIUS: Csak két oka lehet. Vagy én törődtem mással,
Vagy a felolvasó adott elő hibásan.
Hagyjuk ezt. Térjünk végre a balladámra át.

TRISSOTIN: Laposnak tartom én a ballada műfaját.
Már régen nincs divatban, penészszagot lehel.

VADIUS: A ballada szerintem sok embert érdekel.

TRISSOTIN: Attól nekem lehet még épp oly visszataszító.

VADIUS: Ettől rosszabb viszont egy szemernyit se lesz ő.

TRISSOTIN: Pedáns akarnakok, kik ettől tűzbejönnek.

VADIUS: Akkor nem értem, hogy mért nem tetszik önnek.

TRISSOTIN: Jellemét ostobán fogja rá másra itt.

VADIUS: Pimaszul sózza rám saját vonásait.

TRISSOTIN: Menjen papírkukac, fapofájú zsvivány

VADIUS: Menjen kontárkodó, bolond kínrímcsiszár.

TRISSOTIN: Ponyvahős, plagizátor, hatszoros senki, semmi.

VADIUS: Menjen szolgál,

PHILAMINTE: Urak, mit óhajtanak tenni?

TRISSOTIN: Menj csak szemérmetlen, minden sorod kiloptad
Add vissza a görög s a latin autoroknak.

VADIUS: Szegény Horáciust egészen tönkretetted.
Menj a Parnasszusra, s illendően kövesd meg.

TRISSOTIN: A könyved megbukott, mert kutyának se tetszik.

VADIUS: Szegény könyvkiadód ingyenkórházba fekszik.

TRISSOTIN: Dicsfényemet hiába tépázod, bírja az.

VADIUS: Menj, hallgasd meg a szatírák szerzőjét, pimasz.

TRISSOTIN: Csak hallgasd meg te is.

VADIUS: Meghallgatom, de rólam
Finomabban beszél és tisztelettudóan.
Éppen csak úgy futólag, egész mellékesen
Említi ő a többi szerzők között nevem.
De versében tenéked egy perc nyugtot se hagy.
A legdédelgetettebb céltáblája vagy.

TRISSOTIN: Ez épp azért van így, mert jobban tisztel engem
S te nem vagy más neki, csak jött-ment senki ember
Ahhoz, hogy porbasujtson, már egy csapás elég,
és nem becsül meg úgy, hogy kettőt rúgjon beléd
De mint nemes lovagra, folyton félve tőlem
Úgy támad rám az úr, megkettőzött erővel
De éppen az, hogy így csapást-csapásra ad
Mutálja, hogy nem érzi még győztesnek magát.

VADIUS: A férfias tollamnak még dolga lesz veled.

TRISSOTIN: Enyém majd megmutatja, ki volt a mestered.

VADIUS: Latinban, görögben, prózában, versben váglak.

TRISSOTIN: Megállj, a megszokott helyen majd megtalállak.

Várkonyi Zoltán és Major Tamás fordítása

VERSEK*

HALOTTI ÉNEK ANNIRÓL

Zúgj, zúgj te fenyves, sírjátok angyalok,
felhők sötétjét öltsd ma magadra, ég,
bömböljetek hegyek lakói:
Anni halott, soha föl nem éled.

Örökre eltűnt, mint a görög világ!
Még láttam éjjel permezető szemét,
s ma már nyugodt, arany fejében
jázminok álmai illatoznak.

Tündér leány volt! régi regékben élt,
s tornyos szobákból leste galambjait,
míg egyszer aztán elraboltam
képzeletem meseszőnyegével.

Felhőkön éltünk, néma sasok között,
villámos éjek távoli bércein,
S kócos fejünk alatt a holddal
fújtuk az Őr lebegő golyóit.

Játékos angyal, szőke királyleány!
Most visszazárlak párdücaid közé
merengj tovább az alkonyatban
hallgatag őzeidet becézve.

Nem sírok érted, könnyem is elfogyott.
Mihaszna sírnék? Zúgnak a fenyvesek
s ezüst zenék kísérik álmod
égi virágok azúr mezőin.

ESTE A HEGYEKBE

Kong-bong az est harangja
s a gyöngye füre hajtja
álmos-szelíd fejét
a margarét.

A jázmin illatától
elszenderül a távol —
ma még tücsök se zeng:
oly mély a csend.

Csillag nem lesz az éjjel:
bevonta fellegével
csodás achát egét
a messzeség.

Be messze most az élet!
a lázak és remények!
Az éj amint leszáll:
szívem se fáj.

Oly jó így elmerengni,
a mult fölött kerengni
és várni hallgatag
az álmokat.

A holnap is ilyen lesz,
csak tán csendes szívemhez
hullatja már fejét
a margarét.

* A költő „Viharok jönnek“ címen ősszel megjelenő új verseskötetéből.

ALKONYI VÁZLAT

Nyugat felé a láthatár
alkonyra gyűjti már
utoisó fényeit.

Köröskörül lángokban áll
a fenyves és a nyár
mint máglyák éjszaka.

Gyöngyház-színű kagyló az ég
s ránk nyomja bélyegét
a csöndet és derút.

Oldozza már a messzeség
az Éj bő köntösét,
titkait fölfedi.

Csillag-szeplős a vállá mind
Tejút takarja kebleit
s a Hold a köldöke.

Titkát virágos hajnalig
fölfedve álmodik
s ébredve — elpirul.

DÉMON 1943-BAN

Keble fehér halmát mutogatja csalárdan a démon;
s körmeiről folyton rőt patakocska folyik.
Szája vörös foltját fitos ora alatt kutoassad,
szőre bizony nincsen; mind kiszedé a csipesz.
Hamvas a bőre azért, kenegetni kenőcse elég van
s barna haján szőkén csillog ezüst-platina.
Ring a csípője vadul: elbűvöli ezzel a férfit
— mamlaszok ők s bambán futnak a szoknya után —
És ha vonaglani kell, ügyesen ficamítja a testét:
fölfedi dús báját, titka ezért sohasincs.
Nézz a tükörbe leány, két csúf dudor éktelenít el:
csak kinövés biztos: vágd el hamar, füledet.

HALÁLSEJTJELMEK

Jajgat az Ősz zokogó viharában a Nyár dideregve
trónja veszett herceg, nincs hova hajtsa fejét.
Tarka virágai már elaludtak a dombok ölében,
s fenyveseit lomhán este meg éjjel a dér.
Nyár! szomorú szeretőm! még eljöhet érted a napfény,
még heverészhetsz kis kék nefelejcskek alatt —
ám mire érted a fény jön, drága leánya az Éjnek:
halva találsz engem kék nefelejcs alatt.

Végh György

DÉNES TIBOR:

LEVÉL TÖRÖK GYULÁHOZ

abból az alkalomból is, hogy második kiadásában olvastam A PORBAN című regényét.

Ha itt maradtál volna a földünkön, kedves Török Gyula, most bizonyára nem tegezhethélek. Ötvenötéves lennél és tiszteletreméltó férfiú, akit hódolattal süvegelnek az fjak és az utánad jövők. Abban a korban lennél most, melyben a művész már legtöbbször létrehozta a művet, a döntő, a klasszikus művet, amelynek az ismeretében a kritika s a műtörténet irányba, iskloába tudja sorozni az emberi s művészi egyéniséget és stílusát. Ki tudja, a szónak és a mondatnak milyen új ízeit találtad volna meg azokban a regényekben, melyeknek vázát még haláloed előtt is rajzolgattad jegyzetfüzetedbe és azokban, melyeknek eszméje, mesemenete csak később bontakozott volna ki lelkedben? Ha élnél, most villád lenne a Hűvösvölgyben, hiszen takarékos ember voltál; megtanultad az őseid leckéjén, hogy a pénzzel csinján kell bánni, mert éppen akkor fogy el, amikor özvegynek és serdülő árváknak a legnagyobb szükségük lenne rá. Nem lenne nagy villa, elférnétek benne azzal a szelíd, megértő asszonnyal, aki batikolni tanított a belvárosi pensióban, akivel már megállapodtatok az esküvő napjában s aki ki akarta adni a magánvagyonából regényedet, A porban-t, amikor üzletember még nem vállalkozott a kiadására. De te, büszke fiatalember, nem fogadtad el a kedves felkínált százasait. Pedig önzetlenül kínálta fel. Bízta az időben, a te idődben, amelyről csalhatatlan érzéssel tudtad, hogy eljön s már a közeledben van. Csak azt nem tudtad, hogy annyira rövid lesz; kegyetlenül rövid a te időd s még örülni sem tudsz neki igazán, máris továtűnik. Tágas verandája lenne a villádnak és három szoba benne s az ablakodból csak zöldet látnál, a Hármashatárhegyet és a lapos Kerekhegyet, melyen még télen sem hervad el a fák eleven színe. Mert a szürkeségtől, a mindent belepő, finom portól mindig retgettél s mert a zöldet szeretted, a frisset, az üdét. Ez a kívánságod is örökség volt, udvarhelyi nemes őseidnek az öröke. A villád homlokzata pedig sima lenne és díztelen. A kardot tartó oroslános címert semmi esetre sem rakatnád ki olcsó, festett gipszből a kapud fölé. Lehet, hogy a vékony aranykeretbe foglalt, ovális zöldkőves nagy pecsétgyűrűdet sem hordanád már szépen formált, hosszú mutatoujjadon. Eltennéd a feleséged szobájában az antik biedermeier vitrinbe, a maradék családi csecsebecsék és sárguló fotográfiaik közé. S a szakálladat, csodált és irigyelt szőkés-vörhenyes szakálladat is régen leborotváltattad volna, mert azóta már felnőtt lennél, meglett, révbejutott polgár. Török Gyula!

De ez épp most negyedszázada egy bús októberi alkonyaton váratlanul itthagytad földünket, miután rádköszöntött az a bizonyos „te időd”, amelyet úgy üdvözöltél, mint kardos-birtokos, duhajkodó őseid, borral, szivarral, éjszakázással. Pedig a szíved gyenge volt, a forró, emberi és férfiúi érzésekben évszázadok óta égő, használódó szíved. A Pajor-szanatóriumából mentél el és a sír-

keresztedre ezt írták: Elt harminc évet. Így lettél s maradtál te örökre és visszavonhatatlanul harminc éves, egyszerre csüggedő s lelkesedő, formákat kereső fiatal. S a nemzedékünk, mely regényes alakodról ábrándozott s doktori értekezést írt félben maradt művedről, mely bizonygatta, hogy nem a léha gentry uraknak, a Józsa Gyuriknak van igazuk, hanem a bárói sarjakkak, akik elszegényedve panaszkodás nélkül állnak be a hóbortos mostohaanya fűszerüzletébe a pult mögé rangnélküli háziasszonyok és zselléri származású cselédeleányok szolgálatára, igen, a mi nemzedékünk, mely sóhajtozott Kender Pál világfájdalmának olvastakor s könynyet ejtett korai halála felett, — nemcsak hozzád öregedett, de észrevétlenül a bátyád lett. Ezért kell túrnöd, Török Gyula, hogy e meglehetősen boldogtalan, háborúban fogant és háborúban érő nemzedék egy igen-igen csekély tagja tegezve szóljon most hozzád és felemlítse a te örökkévaló fiatalságodat.

Igazat írt barátod és diáktársad, Harsányi Zsolt, mikor először idézte emlékedet, hogy éghetetlen a te értéked és a felejtés köde, mely haláloed után pillanatokra rád borult, múltó volt, mint „vitus-rohama” ama kornak, mely hallgat rólad. Látszólagos felejtés volt ez, olyan, mint a szemvillanásnyi, döbrent csend, amikor kékfekete nyári égen fényes csillag hull alá a semmibe. Mert ez igazság az, hogy azóta is máig elegen gondolkodtak elmerengve és eleget írtak felőled, Török Gyula. Eleget írtak rólad és különféléit. Megírták, hogy két korszakos regényt hagytlál hátra, *A porban-t* és *A zöldkőves gyűrű-t* és a másik két regényedben is van ígélet. Írtak novelláidról, melyek közül nem egy a magyar írói kisplasztika felejthetetlen remeke és említést tettek drámai kísérleteidről, becsületesen megfogalmazott esztétikai cikkeidről. S taglalták, elemezték ezt a művet és a bennerejlő embert. Azt állították rólad, hogy ködlovag vagy, a gentry ideálok álmodozója, a letűnőben lévő nemesi álomvilág siratója, aki tudja, hogy másképpen kellene már nézni a dolgokat és másképpen élni az életet. Okosan, a forgácsokat is rendezgetve-őrizgetve, mint Nyugaton a mértékletes polgárok. De már nem változtathattál magadban örökletes törvényeden. A kamasz világvárosban is ezért jártál szakállasan, mint Keleten az urak, hogy e bibliai dísszel is kihangsúlyozzad, milyen csökönyösen kell ragaszkodnod a hagyományokhoz, még akkor is, ha már múlandóban vannak. S nem feledkeztek meg az ellentmondásaidról sem, arról például, hogy ferde szemmel nézted a zsidót, de megírtad az Egon-t, ezt a filozemita regényt, amelynél torzabbat, furcsábbat s mégis annyira eszméltetőt nem írtak e műfajban európai nyelven. De ellentmondást láttak a stílusodban is, amely nem volt más, mint a fejlődés legbizonyosabb jele, hiszen te nem készen kaptad a kifejezéseket s a keresgélésük-válogatásuk nem Flaubert öröme volt, hanem a verejtékes kín gyümölcse. Nem, egyetlen emberi s írói tulajdonságod sem kerülte ki méltatód figyelmét. Csak egy valamiről feledkeztek meg, ami a lényeg bened és csonka művedben.

A fiatalságodról!

Hidd el, minden életműben, terjedjen az évekre, vagy hosszú évtizedekre, a fiatalság korszaka a döntő. Nem azért, amit létrehoz, hiszen ez gyakran csak vakon tapogatózás. De azért, ami készül benne és egyszer majd kinő belőle; a csirázás misztikus szépségéért, a keresés lázáért, az érzelem korlátlan, de őszinte

előmléséért. Igen, az érzelem áradó bőségéért olyan elhatározó fontosságú az ifjúság szerepe az életmű sorsában. Hogy amikor szűnőben van a lélek izgalma és az ifjú zavarokból felemelkedő, megtisztult értelem átveszi végre vezető szerepét, az emlékezés ne hasztalan kutasson a mult édes képei és élményei között. Így az alkotói csúcson is igazából az érzelem táplálja a művet. Emlékekben és az értelem szűrőjén megrostálva, de mégis csak az érzelem említi nő fel az alkotás. Gondolj a legpéldásabb és szinte legterjedelmesebb költői életre, a Goetheére. A Wertheren kívül írt-e vajjon valami különösen említésreméltót az érzelmes ifjú? Utazgatott, társaságba járt, élt, érzett, könnyezve, vergődve, a halálra gondolva. S mégis el tudnád-e képzelni az Iphigeniát, a Hermann és Dorottyát, vagy akár a két Faustot — ezeket a hibátlanul klasszikus írásműveket — a wetzlari tragikus idill nélkül? Ó, Lotte, Lotte, ó ifjú érzelmek! Nem tévedett Thomas Mann, amikor „Az ifjú Werther keserveit”, ezt a sokáig annyira lenézett és zseniális giccsnek bélyegzett könyvecskét az írás remekének mondta. Az is, drágagyöngy, amit egy tengernyi nagy lélek könnyezett ki magából. De azért is, mert ez maga az ifjúság, a gáttalanul tiszta érzelem prózája.

S engedd meg, hogy a szerény gondolatot még egy összetett kérdéssel fűzzem tovább. El tudnád-e képzelni például az ossiani fenséges homályba éneklő Vörösmartyt örökifjú érzelmeseink, a halovány holdnál kesergő Ányos Pál, a szépséges, de kacér grófné távozásába belepusztuló Kármán József, az élet kegyetlenségétől halálra dermedő Dayka Gábor nélkül? Vagy nem gondold, hogy a szigeteken számkivetésében merengő és haragvó Victor Hugónak René és Atala s Oberman a közvetlen elődje? Mert úgy lesz az, hogy egészben nézve az irodalom nagy szakaszai is olyasféle szerves élőlények, mint egy-egy jelentékeny alkotó egyéniség; van érzelmes ifjúságuk, akaratos férfikoruk és értelmes-emlékező öregségük. A funkciók a határokon belül nem egyszer összekeverednek, de a tény igazsága, nem pedig a kifejezés szabatosága a lényeges.

Nos, kedves Török Gyula, neked a végzet úgy rendelte, hogy a fejlődés wertheri korszakánál állapodj meg. A porban című regényed is, melyet legjobb és legmaradandóbb írásodnak tartanak, hús- és vér- wertheri alkotás. Kender Páloed álarcát öltöd fel és amint középpontjába állasz, Te magad leszel a mese hőse. S ez így is van rendjén, ez az érzelmes, szentimentális regény műfaji törvénye. (Ne riadj vissza a *szentimentális* szótól. Máig az érzelgősség csúf tartalmát gyömszölték bele. Pedig szép szó, a lényegre mutat: érzelmesség!) Werther a kikoszorózott, szerelmében megcsúfolt Goethe, René a nővére rémséges titkára döbbsent Chateaubriand, Obermann a kiábrándult Sénancourt, a salzburgi festő pedig a mal du sièle fáradt Nodierje. *Homme fatal* valamennyi. Végzetes emberek. Regényhősök. S te, Török Gyula, te is regényhős vagy. Sápadt, szép arcod pirosszöke hajad alatt árnyalt szemed távoli, réveteg tekintete és mozdulataid bágyadtsága a szentimentális fiatalemberé, akit hatalmába kerített a bánatos érzelem.

Mi a te bánatod, Török Gyula? Az, ami a te korodban az érzékenylelkű ifjaké. Egy leányt szeretsz, aki halk, a szeme szelíd, mint az erdőn ejtett őzikéé és a hangja bársonyosan takarja be szomjas lelkedet. A leány azonban nem lehet a tied. Újságírói hi-

vatásod kávéházba rendel, társaságba, de te a magányt szereted, a zöld fákat, a sebesen folyó vizeket, az égen rohangáló felhőket. Az emberek pedig hangoskodók, ostoba tréfáik, színházi ripacskodásaik, primadonnáskodó kényeskedésük fárasztó és fáj. Igen, fáj neked ez a világ, amely körülvesz s amelyet a mindennapi szűkös kenyér kényszeréből el kell viselned. Mennyivel szebb a mult, a régen porladó szakállas öregek méla pipázgatása, csendes és kurta beszéde! Nemes címeres mult! A szíved ártatlan és szűzi, ezért sújt téged a porba az az ostoba pofon, mely halvány arcodat — egy Zetelaki Török-ivadék arcát! — vörösre festi. Döre és meg-gondolatlan volt az ököl, mely meggyalázott, de te soha-soha nem tudod elfelejteni. Ezek a te bánataid, Török Gyula. Ezeken kívül még súlyosan nehezedik rád a hétköznapi bomlasztó nyúge. Nem azért vágyod vissza a vidéki kúriát, az úri életet, a hintót, melyet telivér lipicai lovak húznak, mert a henyelést szereted. Te a gond-talanságot szeretnéd, a szabad nemtörődést az életed apró-cseprő, de gyakori s fullasztó gondjaival. Az ősi földeket szeretnéd, amelyek kövér búzaszemeket ringatnak. A búza árán puha anyagból készült ruhákat vehetnél, kényelmesen utazgathatnál és sok könyved lenne drága francia metszetekkel, bordóshátú kötésben. Lenne egy íróasztalod is, apró játékos biedermeier holmi, rajta lámpa a magadkészítette batikernyővel; erre az asztalkára könyökölve álmodozhatnál te könyvekről, emberekről, sorsokról. S olykor merített papírra leírnál néhány sort; szép hímes szavakat fűznél csiszolt mondatokba. Az írásaidat pedig japáni metszetekkel díszítenéd, amelyekről a Goncourtok írtak. Ez is a te nagy bánatod, Török Gyula, mert mindebből csak egy zizegő-bongó nemesi előnév, a cifra pecsétgyűrű és őseidtől elnyűtt tested maradt meg. Sírní kell ezen a mostoha sorson, amely annál mostohább, minél több benne a megalkuvás. Kender Páloed sorsában pedig már annyira megalkuvás, hogy elviselhetetlen. S most második kiadásában újra olvasva regényedet, magam előtt látom, mint indul el a könnyed, mikor hősed kezébe veszi az öldöklő szerszámot, amely nem nagyobb, mint egy csacska gyermeki játékszer és hallok elcsukló zokogásokat, amint átlöve Kender Kelemenné perzsaszőnyegére vágódik. Idézzem-e most Goethét, aki midőn megírta a Werthert, megmenekül az öngyilkos haláltól? A te regényed is menekülés. Azt szeretnéd, ha Kender Pál gyermeke új, keményöklű, fekete-hajú fajtából való lehetne. Értem a szimbolum egy részét. Szeretnél megszabadulni marcangoló gondolataidtól s gyöttrő bánataidtól, melyek ifjúságod forró érzelmeiben fogantak. Az újfajta, erős, határozott, értelemiszulte eszmékre vágytál. Az értelem és az emlékezés klasszikus alkotásaira. El is érted volna, ha...

A szó igazi értelmében vett klasszikus műveket harminc éves koruk múltával szokták megírni alkotóik. De azért a te regényed is klasszikus alkotás. S ez nem fából vaskarika megállapítás. Klasszikussá nőtt könyved a műfajában, mint a Werther és a többi felejthetetlen szentimentális regény. Igen, „*A porban*” a magyar szentimentális regényírás klasszikus alkotása. Kender Páloed Fanni édestestvére s ha búsongása nem is olyan költői zengésű, a szívében ugyanazok a nemes ifjúi érzelmek csillognak.

S még valamit. Érzelmes ifjúságoddal a század elején csak látszatra állasz magányosan. Ne hidd, nem vagy elszigetelt jelen-ség. Kicsit későn jöttél ugyan, mint az, aki messziről indul el és ide visszavágyik. De közvetlen folytatója lettél a századvég elfá-

radt busongó énekeseinek. Veled aztán le is zárul valami; korszak-
féle talán, vagy békésvetületű szellemi áramlat. S a panaszkodók
helyébe a hetykék és az értelmes merészek lépnek. Te azonban
már nem vagy közöttük!

De az érzelem nem hal meg, aminthogy az ifjúság is örökké-
való. Ezért nem halsz meg te sem, örökké ifjú Török Gyula!

Mindvégig igaz tisztelőd:

Dénes Tibor

DOBAY OLGA:

ÉS SZÓLT AZ ÚR ...

Bánatköntösbe öltöztettelek:
De szívedet, a termő földet
Felszántottam és bevettem...

A vetés csendesen megérett,
Az aratás sem késik; eljön,
Kévéit kötözni majd segíték...

Meglásd, szünik lassan a köny:
Ha élesztjük a szent tüzet
S az asztalt, a szízi fehéret

Megterítjük a szenvedőknek:
Óbort szűrve égi zamattal...
S ha majd lelked a malaszítal

Telítve, szférák zenéjén mereng:
A végtelen kitarul és a lét
Nagy titkairól lehull a pecsét...

VERSEK

KILENC BOGÁR KINJA...

Mint kis gyerkőc az erdőn jártam,
s dobozomba szedtem kilenc
csúf fekete nagy bogarat.

Felé hasalva néztem a kint;
ahogy fut, fut kergén körbe
hasztalan mind, kilenc bogár.

S futott kitartón dobozomban
körbe, egymást ölve, kilenc
csúf fekete nagy bogár.

A kilenc bogár kínja bennem
ragadt: bezárt az Isten, mint
én a kilenc csúf nagy bogarat.

RÉGI EMLÉK

1.
Havasról éjfélt tájt
leszöktek zord szelek
kidőfni a felhőt
lófejű völgy felett.
Víg volt az ébredés:
hóvá vált a világ;
iszkiri kifelé
puha lágy havon át.
Térdig a friss hóban
egy ingbe mezítláb
futottam kifelé
puha lágy havon át.

Markomban új hóval
szaladtam anyámhoz:
hó hullott az éjjel;
éds'anyám csudálkozz!
És kezem kinyitva
csak néztem anyámat,
s markomat, mint aki
ördögöt most látott.
Üres volt a kezem;
elillant két forró
hó csudát hordozó
markomból az új hó.

2.
Azóta százszor is
leszöktek zord szelek
öldősni felhőket
lófejű völgy felett, —
de kezem nyujtani
friss havat markolni:
új csodát keresni
többé már nem merek.

DUDÁS KÁLMÁN:

VIRRASZTÓ

Állok a nyitott folyosón.
Hajam szíjakban csapdossa a szél.
Könnyeim már elfogytak az úton.
Későn érkeztem: négy réz gyertyafény
vigyáz már rád az öröklét tövén
a nagyszobában, erős, jó öcsém.

Állok a nyitott folyosón.
A vég után, éjjél előtt pár perccel.
Hallgatom, hogy dörömböl szívem.
mint nedves termék mélyén zúg a gép.
Tied hallgatnám, mint a magamét! —
nem értem, hogy a tied, az már nem ver.
Nem értem. Eleven, kedves, dib-dáb
emlékek verődnek rendre körém,
homlokom érintik csengve, s méginkább
nem értem, nem értem csened, öcsém.
Igy torpant meg roppant erőd hát?
a vér vesztég s az izmok dombora megfagy.

Kiáltanék: ocsmány árulás tört rád
erőd teljében konokul és orvul!
Még akkor sem értem, testvérem, hogy nem vagy.
Csak megránduló ajkam egyet mordul,
imádkozik vagy valakit átkoz.
Keveset, keveset értünk a halálhoz.

Állok a nyitott folyosón, magam.
Nagy csendesen megered az eső.
Az istállóból lovaid nyugtalan
neszét hallgatom: a jószág remegő
idege előbb fogta föl talán,
mi nekem még csak sikló, vak talány?

Ajtó csapódik, ló nyerít, lomb lebben,
gémes csikordul, roppan a palánk —
Imre, te jársz itt? Csendbe, csendesebben!
a könnyeivel utánafofódzó, anyánk
most aludt el... Látom hogy villan egy eke
vasán a lelked! és villan vele
E rög, a tájunk. És valahol mélyen
a fájdalommal mozdul a titok:
„apánkhoz megyek — hangod szívenvág —
a hírrel, hogy hazatértünk...” Csend. És benn
hosszú könnyekbe fogynak a gyertyák
s a nehéz fénybe némán benyitok.

... ÉS MEGHALT AZ APÁM IS

— Nos, most én következem, igaz? — mondta az orvos. A többi öt férfi csak bólintott. Szótlanul vártak, hadd szedje össze gondolatait.

— Mi a halál? — törte meg a csendet az orvos, hirtelen, mint a zenész, aki a középben kezd el egy futamot. Mind az öten felkapták fejüket. Előrehajoltak.

— Más feleletet ad rá a vallás, mást a bölcsélet és mást a tudomány. Lehet, hogy vannak emberek, akiket valamelyik felelet külön is kelégit, engem... egyik sem, összesen sem. Pedig negyven éve mást se csinállok, mint erre a láthatatlan szemem elé írt, tüzes betűjű kérdésre keresem a választ. Nem vagyok beképzelt — mondta és mentegetőzve nézett körül — és egy pillanatig sem hiszem azt, hogy én lehessenek, aki a végeleges megoldást hozzam, annál is inkább, mert meggyőződésem, az életben, embertől várni sem lehet a megfejtést. Tudom, hogy a halál olyan titok, amelynek akkor van értelme, ha titok marad. És mégis mindig ez a rejtély kínoz, bele van sütvé kérdőjele az agyvelőmbe, izgat, nem hagy nyugton és azt követeli, hogy szüntelenül foglalkozzam vele, keressem a feleletet, amelyről tudom, hogy lehetetlen megtalálni. Még csak annyit, hogy — amennyire ismerem magamat, — a kérdés tisztán csak elméleti, alig érinti azt a tény, hogy a halál az én személyes ügyem is, csak egyszer, — előbb vagy utóbb magam is szembenézek vele, s akkor majd maga válaszolja meg a kérdést. Éppen ez van benne, hogy a vágyam arra irányul: előbb legyek tisztában a nyitjával, minél közelebbről. Az eszem azt mondja: hiába, a győtrődés azt mondja: keress! A most következő történet majd megmagyarázza, hogyan ütköztem bele ilyen egész életet lefoglaló erővel a kérdésbe, amelynek — úgy hiszem ez fedi a valóságot — végül is a rabszolgája lettem.

Megint csak bólintottak a többiek és vártak. Szokás volt ebben a társaságban, hogy, bármiről lett legyen is szó, megvárták, míg kifejti a szülő hézag nélkül a véleményét s csak azután tették hozzá a maguk gondolatait. Ez az önkénytelen megegyezés nemcsak az illemen, de kitűnő memórián is múltott, mert általában a beszélgetés több volt fecsegésnél. Mind a hatan önkínzó emberek voltak, akik rávetették magukat egy-egy kérdésre, sokáig hordták magukban véleményeiket, míg a másikkak ítélete alá bocsátották. Tudták tisztelni a más gondolatait, mert sokra becsülték a sajátjukat.

— Amint tudjátok, az apám is orvos volt és akkora árnyéka volt a nevének, tudományának, hogy sokszor bántott a lehetőség, nem a magam erejéből lettem az utódja, hanem megörököltem a katedráját. Az öreg, biznyára emlékeztek, már akkor kísérletezett új gyógymódokkal, amikor az orvosi központokban még a sebek antiszeptikus kezelése körül állt a harc és a belgyógyászat alig volt több kuruzslásnál. Kiadatlan feljegyzéseiből tudom, hogy sok olyasmit merészt titokban, amikért, ha kiderülnek, elveszti nemcsak a katedráját, de a becsületét is. Pedig, ezt nem kell talán külön hangsúlyoznom, amiket tett, még csak nem is becsvágyból tette,

hanem, mert annyira orvos volt, annyira kötelességének érezte, hogy legyőzze a halált, hogy sokszor bizony életeket áldozott fel az agyában homályosan élő gondolat igazságának megbizonyítása érdekében. Ma már, a vérsavók hatóerejének ismeretében, a vitaminok és az élet összefüggésének megállapítása után természetesen sokban másképp nézzük a dolgokat, mint nézte még az én apám is minden nyitott-szeműsége ellenére, bár abban, gondolom, mindannyian egyetértetek velem, hogy azért mi sem vagyunk közelebb, lényegileg legalább nem, sem az élet, sem a halál megértéséhez, de mindenesetre megértjük az új úton járókat s nem ítéljük el, ha tévednek és tévedésük életekbe kerül. Az apámnak, ahogy a jegyzetei elárulják, szárnyát szegte, hogy egy lépéssel előbb volt, mint a hivatalos tudomány. Legendás híre volt a késének, mert ő már akkor operált és olyan műtéteket hajtott végre, amelyek még mindenki szemében illetéktelen és káros beavatkozások voltak a belgyógyászat területén. De a halál, amelyet annyiszor legyőzött, erősebb volt nála is.

— Karácsony éjszakáján születtem s életem tizenötödik karácsony estéjén öltem meg az én szép édesanyámat s megöltem vele az apámat is.

Lehajtotta a fejét, hogy az utolsó szavak már úgy gördültek le a mellén, mintha a szája nem tudta volna őket tartani és kihullottak volna a reménytelen csendbe és némaságba.

Senki sem szólt. Egy-ketten nehezebben lélekzettek.

— A csillogó fenyőfa, mintha a mennyezetet tartotta volna, valószínűtlen fényességben nyúlt fel a szoba homályba vesző tejéig s a meggyújtott gyertyák illatától volt terhes a levegő. Még most is, negyven év után is orromban érzem, ahogy viszont retina-hártyámra nyomódott elmúlhatatlanul az egész esemény is. Katalin hugom, akkor öt éves volt, a szőnyegen hempergett és a babáját becézte. Szép édesanyám mosolygósan és a boldogságtól elernyedten a diványon feküdt, apám a fejénél ült kis párnán és a haját simogatta. Csend volt a szobában, csak a kis hugom kacarászása volt a gyertyák sercegése mellett egyetlen nesze az életnek. Már akkor is valószínűtlennek éreztem, olyan békés és szép volt az egész, most pedig szeretném is azt hinni, hogy nem volt igaz. Semmi, ami történt.

Belemerült a képbe, mintha testileg is távol lenne.

— Az anyám Bisztróy lány volt — kezdte újra nehezen, izgalomban kanyarodva egyet, hogy ne érezze annyira az emlékek súlyát — s minden szünidőmet nagyapámnál töltöttem. Ló és a puská lett a szenvedélyem.

Megint elnyomta hangját a fájdalom, de lerázta:

— Minek cifrázzam, hiszen tovább akarok jutni, mint egy véres történet kiszínezése. Egy szó mint száz, az apámtól vadászpuskát kaptam karácsonyra és én esztelenül, hogy kipróbáljam, betöltöttem. Nézegettem önfeledten a fegyvert. — Biztak bennem, hisz nem egy állatot ejtettem már el, tudták, hogy nem először van a kezemben. S akkor elbotlottam a hugom valamelyik játékában, máig sem tudom, miben, éppen a kerevet elé estem. Még emlékszem bosszús nevetéseimre, apám dühös horkanására és a puská elsült. A nyílása éppen anyám melle elé ért. Hirtelen az égő ruha kellemetlen, fojtó szaga nyomta el orromban a gyertyák viaszának illatát, anyám feje, mintha csak elhúzta volna apám simogató ujjai alól, elhanyaglott, szeme csodálkozva nézett, mint aki nem érti, mi

történt, két kezét a melle elé kapta, mintha védekezne valami ellen, ami megijesztette, én még félig a padlón, félig apám kinyújtott nyurga lábain hevertem és bambán, az iszonyattól leesett szájjal néztem. Hogy meddig, nem tudom. De csak másodpercek suhanhattak el felettünk, mert apám ordított egyet, s ahogy felugrott, akkorát lökött rajtam, hogy végiggurultam a szobán, a nehéz karosszékhöz, amely megállított. Meg kellett fordulnom, ellenállhatatlan kényszer hatása alatt, hogy ismét a kerevetre néztek. Apám odahajolt föléje és tépte anyám testéről a ruhát. Ahogy elhajította, arcomra cseppent a foszlányról egy csepp. Felugrottam. Kis hugom feltérdelt, babáját magához szoritotta és az ijedtségtől kábán, félregöbült szájszélekkel, fülében a dörrenés siketségével nézett és nem értett semmit.

Apám rámordított:

— Fogd gyorsan a lábát!

— Mintha a fejem kiüresedett volna, akár a hordó, amelyből kiengedték a bort, nyögve átnyaláboltam a térdét, apám meg a vállát. Viittük. Arany haja lebomlott és úszott szép édesanyám után, mint a fátyol. Öreg szakácsnénk ekkor ért be. Sikoltott egyet s elomlott, mint a rongycsomó. Megijedtem és elejtettem. Apám felhördült és mellére nyalábolta édesanyámat. Vitte. Én meg mint a kutya négykézláb, a térdemen csúsztam utána s azt motyogtam: én... én... én... Messziről jövő, még most is hallom, de mintha nem ehhez a képhez tartozna, hogy kis hugom sikongat és rohamában a padlóhoz veri a fejét: kop... kop... kop... s egy-egy hosszú, vékony, iszonytató sikoltás. De én másztam, mint a kutya, amelynek eltörték a derekát, s nem tud lábra állni. Az ajtóig értem, de nem tudtam a kilincset megfogni, ültem előtte s vertem az ajtóba a fejemet. Talán így akartam kopogni. Percek voltak, vagy órák, nem tudom. Csak később mondták meg, hogy a homlokomat dagadtra vertem, ahogy négykézlábon állva ütöttem az ajtót. És nem sírtam.

— Nem... sírtam... s azóta se...

A nehéz lélekzetek mint nagy madarak szárnyai meglebegteték szinte a levegőt.

— Engedjétek meg, hogy tovább ne részletezzem. Ezt is csak azért mondtam el ilyen bőven, hogy valahogy érzékeltessem a megrendülés nagyságát. Apám két évig nem engedett magához. Intézetben nevelkedtem és nagyapámnál. Ebből a két évből úgyszólván nincs semmi emlékem. Mintha köd takarná előlem. Azt tudom, hogy a lakást feladtuk, apám a kórházba költözött és belevetette magát a munkába. Azt mondták, huszonnégy órát is dolgozott pihenés nélkül, hogy szinte összeroskadt. Később mondták azt is, hogy szép édesanyámat borzalmas sebe ellenére is meglehetősen volna menteni, ha akkor valamivel többet tudunk, mert a sörétek egyrésze, ahogy oldlálvást feküdt, nem járta át mind a mellét, sok a bordákon futott el. Apám mindent megpróbált, s bár voltak már nehezebb esetei, akkortájt is, valami nem sikerült. És azóta eszelősen kutatta azt a határt, ahogy eszelősen kutatom én is és sokunk, melynél még visszatérésre lehet kényszeríteni a menekülő életet. Abban a két évben nagy lelkiválságon estem át, gondolom abból, hogy már ekkor elhatároztam, orvos leszek. Arra határozottan emlékszem, hogy az elhatározás olyan formában öltött testet bennem, hogy édesanyám haláláért életek, megmentett életek százaival kell fizetnem, talán így jóváteszem, amit vétettem,

szép édesanyámon keresztül, akinek legyőzésében én segítettem a halálnak.

— Egy borzalmas beszélgetésben kibékültem apámmal. Most jut eszembe, nem mondtam meg, hogy hátralevő gimnáziumi tanulmányaimat magántanulóként végeztem el. S közben bújtam az orvosi könyveket. Sőt többet tettem. Nagyapám birtokán vadászat ürügye alatt is, minden egyéb alkalommal is, rakásra öltem az állatokat. Nem mondom, volt abban valami eszelőség, ahogy figyeltem, a kínzást is megkísérelve, hogyan távozik el belőlük az élet. Elárulhatom azt is, hogy kezdetleges ismereteim alapján nem riadtam vissza az élveboncolástól sem. Tízennyolcéves fejjel! Apám abban az iszonytató kimagyarázkodásban, amelyben feloldotta lelkemben jóságosan a felelősség szörnyű kínját, nyilván, mert átlátta rajta, örömmel hallotta, hogy orvos leszek. Talán e miatt boesátott is meg végleg, amikor megmondtam, így akarok fizetni szép édesanyámért. Rengeteget foglalkozott velem. Együtt hajlottunk menthetetlen betegek fölé, hogy figyeljük, hogyan szabadul ki a lélek, melyik az a pillanat, amikor eltávozik, amikor beszüntetik a sejtek működésüket. Miért következik el egyik esetben ilyen, másik esetben olyan formában az az elszakadás. Vizsgáltuk a szövet elváltozásait, az agonia perceiben, közvetlenül a halál beállta előtt és után. Ott segédkeztem apámnak a legsúlyosabb boncolásoknál, érzéktelenül és szinte lelketlen kíváncsisággal, hogy megtaláljuk, miért sikerült az operáció, miért nem a másikonál. Teljesen hozzá idomultam apám munkatempójához, sőt később már felül is multam, mert fiatalságom jobban bírta az emberfeletti megerőltetéseket. Nem is voltam ember, csak gép, amelyben megállíthatatlanul jár, mert fűti az átok: tudni! Nem térek ki különös műtéteinkre, hisz a legtöbbet már közreadtam orvosi szaklapokban, csak apám szellemének védelmében jegyzem meg, itt magunk között, bizalmas körben, hogy ha nem foglalták volna le tökéletesen az esetek és idejében közreadta volna műtéteit, különösen szívműtéteit, világhírű lett volna, mint később amerikai kollégám, akit pedig az apám évekkel előzött meg a szív szinte fantasztikus tovább működtetésében. De mindegy, nem ez a lényeges történelem szempontjából. Párisban dolgoztam akkor, amikor apám hirtelen hazarendelt. Fáradtabb, megviseltebb, törődöttebb volt, mint amikor elváltunk, de először nem láttam semmi különösebb, aggodalomra okot adó változást. De az öreg érezte valahogy, hogy élete betelt. Akkor sem a gyógyulás, az élet után való ragaszkodás vágya kísértette, hanem a lehetőség, hogy önmaga legyen egy nagy kísérlet tárgya. Úgy vizsgálgattuk szervezetét kegyetlen tárgyilagossággal együtt és behatóan, ahogy csak két, kissé eszelős és megszállott ember teheti. Száz irányú megfigyeléseket végeztünk. Emlékezhettek rá, micsoda port vert fel, amikor apám eltávozása után kiadtam a kórnaplót! Azóta az idő minden támadással szemben minket, illetve apámat igazolt. Történetemhez tartozik, milyen élesen látta apám élete lángjának mindjobban pislogását, milyen személytelenül beszéltük meg a kezelés próbáit, figyeltük a reakciókat és tértünk át új kezelésre, mintha nem is apám életéről lett volna szó, csak azért, hogy megfigyeléseinket szaporíthassuk. Végre elhatározta, hogy műtétet hajtsak rajta végre... Tiltakoztam. Úgy hiszem, kevés emberre rótt az élet ilyen iszonytató feladatot. Mind a ketten tudtuk, hogy a műtét nem használhat. Apám sejtjei egyszerűen elkoptak az emberfeletti

munkában és megerőltetésben, amelybe belehajszolta magát. A tanácskozás, amelybe bevontam Donald Percyt, a későbbi Sir Botromfieldet, Paul Königet és Emile Latout, bizalmas barátaimat, mert magam nem merem vállalni a felelősséget, azzal végződött, hogy apám négyünk kése alá feküdt. Napokon át készítettük elő a műtétet, apám utasításait is szem előtt tartva. Én az utolsó pillanatig ellenkeztem, de barátaim is, apám is meggyőztek, hogy ez az egyetlen lehetőség, amellyel ugyan mindent veszthetünk, de mindent nyerhetünk is. A műtét sebészileg kitűnően sikerült, emberileg annál kevésbé. Donald publikációjából tudom, micsoda küzdelmet folytattunk az életéért, eredménytelenül. Huszonnégy órán át mesterségesen működtettük a szívét, a legkülönfélébb modern módszerek alkalmazásával. Mindent megpróbáltunk. Hiába. Mielőtt összeestem az idegkimerültségtől, a fáradtságtól testének utolsó rángása végig futott idegeimen, aztán nem volt többé.

— Azóta? Életek százait rántottam vissza az utolsó pillanatokban a szakadékba hullástól, s életek százait láttam kisiklani megmentő akaratom elől. És minden esetet úgy fogtam fel, mint kihívást. Mérkőztünk, a halál és én. Sokszor én győztem, sokszor láthatatlan ellenfelem. De én mindig csak ideig-óráig hatalmaskodtam rajta, az utolsó szó mindig az övé maradt. Mintha csak játszana velünk, látszólag enged diadalmaskodni, hogy váratlanul győzzön le, hogy fájdalmasabá tegye számunkra a kudarcot, édeesebbé magának a győzelmet. De nem engedek! Tépem a titok fátyolát, míg majd az én nyakamra is rálép, hogy megmutassa vigyorogva, hogy milyen egyszerű is a megoldás...

Csend volt. Senki sem érzett magában erőt, hogy szavakba öltöztesse gondolatait. Végre a teológus feloldotta a feszültséget:

— Barátom, a halál nem úr, hanem szolgál. Harcolni ellene, ahogy te akarnál, annyit jelentene, mint harcolni az Akarat ellen, aki eleresztett, hogy éljünk és elküld értünk, amikor megelégtelte. A halált legyőzni annyi az én szememben, mint legyőzni az Istent. Tudományotok lényegét tévesztitek szem elől, ha győzni akartok, ahelyett, hogy az ember számára a halál előtt való megoldást könnyítenétek meg.

— Bizony, nem a halál a legnagyobb probléma, hanem az élet, — mondta egyikük és nem esett több szó.

Zsikó Gyula

VÁROSI ISTVÁN:

NEVETÉS

Nevetés: nyögve kirobban a szájból,
Mint a mozdony vak alagút alól.
Zúg, sistereg, zihál és szörnyű éle
Ma még elüt valakit valahol.

Nevetés: csurran, mint a hársfa méze
És a szájunkra édesen tapad.
Egy csepp csupán és mégis a mennyország
Öröme villog a héja alatt.

Nevetés: surran, gömbölyög. Az ágyból
Igy bújik ki a meztelen gyerek.
Pajkos lurkó, de öledbe szorítod
S cirógatod a nyakleves helyett.

Nevetés: lágy, szelíd. Csak szemlesütve
Jár-kél akár az eladó leány.
Remeg, pihog s amikor észrevettük,
Már piros arccal messze, messze jár.

Nevetés: mint az örült, ki cibálja
Mellén a tépett, vérfoltos ruhát.
Menekülsz tőle s hányod a keresztet,
Ha füledből a szívedbe fut át.

Nevetés: tiszta gyöngyvirág, mit éppen
Most nyitott ki a piruló tavasz.
Ránézel csak és nem tudod még mindig,
Hogy a szerelem és ő: ugyanaz.

Nevetés: nyári délután. Megérlel
Körtét, barackot, epret és somot.
Várod akár a nagyanyádat vártad,
Ki egykor fügét s datolyát hozott.

Nevetés: hulló, sárguló levélke,
Amit az ősz ejt válladra puhán.
Szelek vérezték gyöngye szívecskéjét
S szól: mennem kell a többiek után.

Nevetés: fagyos, téli koraeste.
Vén arc és jégcsap mindenik foga.
Elfordulsz s míg kabátod összehúzod,
Igy dörmögsz: bárcsak ne látnám soha.

Nevetés: ő én nem tudom megírni,
Hogy hány alakban csendült már felém.
De öröm mind, akár a jótanácsot
Fáradt szívéen a vándorló legény.

HARGITAI ISTVÁN:

AZ ELEFÁNTTEMETŐ

Majd jönnétek még csontjainkért,
Hogy énekkel kísérjétek.
Hogy összegyűjtsétek zokogva
A szíveinkből elfolyott vért.

Mi: messze őserdők alatt
fekszünk és fehér csontjainkon
osztozik a hold és a nap.

Megroppant gerinceitekkel
futtok és szívetek remeg,
hogy az elefánttemető
útját melyik találja meg,
az-e, aki jobbra rohan, —
vagy tán az, aki balra megy...

Mi: messze őserdők alatt
fekszünk és fehér csontjainkon
osztozik a hold és a nap.

Tornyaitokra baglyok szállnak
csúf keselyűk s kósza sirály,
s már a legnagyobb Királynak
palotája is rom, sivár.
Ti kérdítek majd a szelet,
megkérdeitek a felleget:
fényes csontok temetője
felleg urunk, merre lehet...

Mi: messze őserdők alatt
fekszünk és fehér csontjainkon
osztozik a hold és a nap.

Zúgó esőben, ingoványon,
és halott városok között
túladvá asszonyon, leányon
szerteszórt kincseik között
rohannak az utolsó órán,
akikbe lélek költözött.

Mi: messze őserdők alatt
fekszünk és fehér csontjainkon
osztozik a hold és a nap.

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG

ERDÉLY KIVÁLÓ PÁLOSAI

Az Erdélyben lassan, de mégsem észrevétlenül pusztuló s az ortodox román tömegekbe felszívódó magyarság halálsíkolya a szívünkig ér! Mit lehetne tennünk e gyilkos felmorzsolódás ellen? Talán legeslegeselőször ősi hitében kellene megerősítenünk, mert a történelem tapasztalatai szerint a paroszlávia, mióta román nyelvűvé vált, nemcsak vallási, de faji öntudatából is kiforgatja a magyart, ha zárt egységeből valamelyik szórványba kerülve, hatása alól nem szabadulhat. Egyre sürgetőbb lesz a vágy, hogy Erdély katolikus missziójába az a magyar eredetű szerzet is bekapcsolódjék, mely többek között egy Fráter Györgyöt adott Erdélynek, hová ősidőktől fogva nagy emlékek fűzik.

Újítsuk föl legalább vázlatosan ezeket!

Rendünk fakó Annaleszeit lapozgatva, kissé borús lélekkel tünődünk el azon, hogy ezek a ragyogó lapok s nevek miért is tűntek szinte nyomtalanul az ismeretlen homályba, amikor annyi hálával és büszkeséggel kellene rájuk gondolnunk. Mindjárt az első, kiről a pálos krónikák 1333-ban magasztalólag megemlékeznek a nagyváradi Szent Jeromos kolostor szentéletű perjele, *Fráter Hektor*. Csodás gyógyításokat jegyeztek föl életéről, pedig az imádságon kívül, mely egész a szemlélődés magaslataira ragadta, semmi különösebb orvosságot nem használt, illetve bármit használt, mindennek csodás és rögtön gyógyító ereje és hatása volt.

Ugyanennek a (XIV.) századnak végén élt *Posonyi János* a szentmihálykői Mária-monostorban, melyet 1384-ben építtetett Goblinus erdélyi püspök. Ez a kiváló szónok és buzgó szerzetes különös büszkesége és öröme a pálosrendek: a Szeplőtelen Fogantatásnak ő volt (tudomásunk szerint) Magyarországon legelső s egyik leglelkesebb harcosa, kinek Mária-prédikációira a külföld is felfigyelt. Velasquez jezsuita különösen azt az „elegáns beszédjét“ magasztalja, melyet erről a témáról tartott: „Egészen szép vagy és nincs Tebenned...” (Én. 4, 7.)

1473-ban a Nagyváradtól délre fekvő kápolnai kolostor *vértanú perjelének* sajnos a nevét sem ismerjük, aki húsz rendtársával egyetemben török fogságba esett. Ugyancsak a Nagyváradtól nem messze eső szentjobbi monostor *névtelen pálos* szerzetese lett egyik áldozata az 1514-ben kitört parasztlázadásnak; s hogy csak ez az egy lett, bizonyára véletlenül, áldozata a felizgatott tömegek dühének, a rend igazi népszerűségét lát-szik igazolni. Ezekben az években indult el ragyogó útján *Fráter György* pálos bíboros, Erdély s vele Magyarország páratlan államférfia és diplomatája, kinek óriási szellemét, önzetlen, nagyvonalú és izzó hazaszeretetét törpe kortársai annyira elviselhetetlennek tartották, hogy elűzésére a legaljasabb eszközöktől sem riadtak vissza. Hogy mi volt ő Erdélynek s vele Magyarországnak, mit jelentett szédítően genialis politikája a magyarságnak, azt külön tanulmányban kellene feldolgozni, ha ugyan szét nem feszítené annak kereteit is!

A következő század (XVI.) végén bukkannak fel újból pálosok Erdély elárvult földjén, alig heverve ki maguk is a több, mint száz kolostorukat elpusztító török rettentő dúlásait. Jellemző, hogy hivatalos „apostoli misszionárius“ jelleggel küldik az elsők között oda a székely származású *P. Gálffy Márton*t, ki a gróf Mikes Mihálytól, a rend konfráterétől alapított (1714) tordai kolostor perjele lesz később. Előbb *Radován Őz*é, az erdélyi misszió feje kerül a gróf Apor Istvántól 1701-ben alapított tövisi rendház élére. Ugyanebben az évben Illyefalvára hívja Nagy Mózes, apostoli lelkű világi pap a pálosokat egy fatemplom s népiskola gondozására, hová *P. Székely Anrást* küldik rendi előljárói.

Ez a három ház (a többit „Régi pálos kolostorok Erdélyben“ című cikkem ismertette „A fehér barái“ 1940 decemberi számában) az atyák alig néhány évi működése után létesül Erdélyben, ami csak meggyőzően bizonyítja, hogy mennyire megszerették ezeket a vándor misszionáriusokat s

mennyire igyekeztek apostoli munkájuk eredményét állandóvá tenni. Nagyvárad is, hová a XVIII. században ismét visszatelepedhettek, igen megkedvelte a pálosokat. Csáky Miklós és Forgách Pál váradi püspökök óhajára a szemináriumban is tanítottak teológiát; de leginkább P. Péchy Demeter (†1755) tűnt ki közöttük: „szuggesztív papi lélek, ki igen nagy hatással prédikált a híveknek. Az 1742. évi járvány idején hősi lélekkel járt a betegek és hallatta köztük Isten vigasztaló szavát. Legendás hírével ember volt. Hívei boldogok voltak, ha láthatták, Isten különös kegyelmit látott benne... Nagy tisztelője, Fábry Jakab, nagyváradi kanonok igaz megilletődéssel mondta róla, amikor haláláról értesült: „Valóban a szent rend és mi is nagy munkást veszítettünk az Úr szőlőjében: az ő életszentségét és buzgalmát a pestis idején tapasztalatból ismertem meg; imádkozom és misézem érte mindennap, nem azért, hogy használjak neki, hanem, hogy ő segítsen rajtam közbenjárásával Istennél.“ (Dr. Kisbán Emül: *A magyar Pálosrend története, II. k., 57. l.*)

Ilyen munkásokra volna szükség újból Erdélyben, hol ismét mérhetetlenül megszaporodott a munka. Bár küldene az ő aratásába új munkásokat az aratás Ura. Talán nem lesz meddő ez a vágyunk és fohászuk: remélni akarjuk!

P. Gyéressy Ágoston O. S. P.

E L V E K É S M Ű V E K

DÉNES TIBOR: ÉJSZAKA. (*Barokóczy-kiadás.*) Dénes Tibor tanulmányain és kritikáin kívül eddig csak novellákkal árulta el szépírói hajlamát. Regénye most igazi meglepetés! Egycsapásra sikerült megvalósítania azt a regényműfajt, amelyet elméletben már régóta sóvárgunk, s amelynek kialakítására évek óta kísérletek történtek: a katolikus lelkiségű magyar spirituális regényt. Műve olvasása közben valóban egy lélekben élő, spirituális emberélet atmoszférájában lélekezünk, az elsőtől az utolsó lapig, a nélkül, hogy a regény az intellektualizmus és a lélekelemzés bőségétől elveszítene fordulatot regényszerű érdekességét. Dénes az első, akinek többé-kevésbé sikerült nálunk megvalósítania a spirituális téma, a különleges forma és a műfaj összhangját.

A téma: a főszereplő prelátus egyenletesen fölfelé ívelő papi életének és lelkének lassú leszerelése, fokozatos lebontása egy sorsdöntő esemény — édeanyjának halála után és a magárahagyott férfi csöndes fájdalomba torkoló kísérletei arra, hogy magányát más emberéletekkel oldja föl. A formában

a francia lélekelemző regény eredményeit hozza át Dénes, — megszokott túlzásaival, hajszállhasogató lelki luxusával, de pompás spiritualizmusával, eredeti regénymódszereivel is. Kétségtelen, hogy Proust csodás lelki orgiái, a francia újkatolikus regény — főleg Bernanos — eredményei, a modern lélektan felfedezései, a magyar katolikus regény — Balla Borisz, Possonyi László és Just Béla — termékeny erőfeszítései és Szerb Antal meg Márai merészségének felszabadító hatása nélkül aligha született volna meg ez a regény. Ezen a műfaji családtán nincs mit rejtegetni — Proust nyomában még ma sem szégyen járni; a témaötlet, a probléma, a kidolgozás egyeni változata, meg a téma, forma és műfaj összhangja így is a szerző érdeme. Dénes, mint regényíró, különben is nyílt kártyákkal játszik, s maga teregeti ki művében pszichológiai alaptételeit és formai fogásait: a tárgyvi és lelki emlékek prousti apoteózisát (a belvárosi plébános például szándékosan visszaidézi a negyven év előtt hallott Mignon-előadást, az opera partitúrájával maga előtt), a modern regénytech-

nika idő-feloldását, a freudi tudatalatti és lélekanalizist, az adleri rekompenciós törekvést, a jellem öröklés tanát, a máriais párbeszéd-nélküliséget, s következetesen alkalmazott regényközlő formáját, a francia regényekből jólismert „első magánbeszédet“.

Ez a *monologue intérieur* igazi művészetet követel az írótól, mert utólagos elemzés formájában kell valószerű, haladó történést adnia, — az eleven élet rekonstrukcióját. A legkisebb melléfogás bizonytalanság vagy gyöngeség kisiklasztja a regényt és nevetségessé vagy groteszkké silányítja. Dénes regényében különben sem riportról van szó, az élet másolásáról, esemény-sorok logikus egymásutánjának, életalakította „regényének“ egyszerű lejegyzéséről, némi stíluskészség segítségével. Az „Éjszaka“-fajta regényhez elengedhetetlen az átélés és az írói léleknek egész kifinomult, gazdagrétű élménykincsével és kiműveltségével a mű mögött kell állnia aranyfedezetül, hogy a regény csakugyan mély, értékes és érdekes legyen.

Dénes szinte „elvi alapon“ kíváncsol ehhez a spirituális regényformához. „Mert mik voltaképpen a történések? — kérdi a regény egyik helyén. — Gondolatokkal kísért és szavakban megrögzített mozdulatok... Nem a mozdulatok, a szorosan vett cselekvések tehát a valódi történések. A gondolatok és a nyomukban járó szavak által történik minden... A lélek által és a lélekben vannak az igazi történések.“ A történet epikus elbeszélése helyett így hatol be az író hőse lelkébe, hogy azon keresztül tükrözze az eseményeket és a regény lelki problémáit. Ha az író-művészet erejével meg tudja valószínűsíteni az olvasó beleélését egy ötven-hatvan éves pap lelkébe: nyert ügye van. És Dénes megnyerte a játszmát. A papi lélek biztonságának nagy nyugalma, amely elárad a regényen, hatalmába keríti az olvasót, és ellenállhatatlanul körülfolyja az öregedés átható mélabúja, hogy a regény vége felé annál biztosabban kövesse a lemeztelenült lelket a megtisztító, megnyugtató Istenhez-emelkedés útján. Pap sem írhatta volna meg ezt meggyőzőbben.

A regény persze azért még korántsem „tökéletes“. Legnagyobb hibája, — amely egyúttal elárulja első-regény-voltát is — az, hogy az író mindent bele akart sűríteni, ami benne forr és fölgyülemlett, még nem válogat és nem takarékos. Ez a tömörséget és a téma egyenesvonalúságát veszélyezteti. Nem a kezdő írók vesszőparipájára, az önéletrajzi elemek, a saját-élmények beszövéseire gondolok itt — ezeket Dénes ügyesen elkeveri a regény nyersanyagában, — hanem inkább a regény lelki és szellemi megterhelésére a művelt, világot látott szerző intellektusának és a regény pszichológiai kelléktárának túlságával. Főképp két helyen mutatkozik ez meg a regény során: ott, ahol az író alakjainak érvelésén keresztül érezhetően a saját mondanivalóit szövi bele a regény objektív anyagába, meg a negyedik részben, ahol szinte már túlsok is a finom elemzés, a „regény“ túlságosan „áll“:

Olykor kissé zavar az idő-egymásután bizarr félretolása is, mert a lelki valóság zavartalan átélése helyett állandóan éreztetni a *fikciót*, a „regényt“. Mikor kezdi monológját a prelátus? Először azt hisszük, hogy anyja temetése napján; majd egy nappal később; végül a jövő is a múltba hátrál. Merész kísérlet volt az elsőszemélyű közlés is, a pap nevében, hiszen itt a fikció nyilvánvaló: az író szándékosan nem naplót vagy emlékiratot írat hősével, s nem is valami láthatatlan hallgatóhoz beszélteti, hanem csupán a szuggesztív forma kedvéért választja ezt a közlésmódot.

Nem egészen tiszták a körvonalai a regény lelki tételének sem. János pap emberi kapcsolatait — Kristóf, a viharos ifjúság után kólostorba vonuló öccse, Albert, a halálba repülő pilóta és Magda, a vőlegényét követő áldozatos falusi tanítónő — mindmegannyi kísérlet arra, hogy az anya eltűnte után bekapcsolódjék valakibe a visszavonhatatlan magány ellen. Kötelességet vél teljesíteni velük szemben, noha tulajdonképpen neki van szüksége rájuk. De — a regény szerint — egyikük sem kötődik hozzá annyira, hogy ellentétben állna az apostoli szeretet mindenre kiterjedő parancsával, s hogy ezért

a regény utolsó fejezetében elhibáztoknak kellene éreznie életét a halál előtt. Itt vagy a tételben, vagy az illusztrálásban van valami finom repedés. De a feloldás — Istenben — így is szép és fölemelő. Az öregség szép, mélabús dal-lama lengi át a regény második felét, s ez époly szuggesztív, mint első felében a papi lélek halk szonátája.

Szokatlan, hogy a kritikus bírálata végén tanácsot adjon az író-nak. Dénes regénye azonban olyan kísérlet, hogy megérdemli. Az egyik tanács az, hogy ne érje váratlanul, ha regényét a mai lelki-etlen korban közöny vagy támadás éri műfaji természeté miatt. El lehet képzelni, milyen fényűzésnek tűnik majd az egvedül üdvözítő tárgyi realizmus hívei előtt az ilyen lelki finomságokba bonyolódó re-gény. Ez a regényfajta természeté-nél fogva keveseknek szól; de azoknak élmény lehet. A másik ta-nács: a regény sikere e kevesek előtt ne ösztönözze az író t gyor-ütemű termelésre, mint nem egyet író-társai közül. Az ilyenfajta re-gény annyira kimeríti az író lelki tartalmát, hogy az új alkotás las-sú, alapos újratöltődést kíván tőle, hacsak meg nem kísérti a fölhígu-lás veszélyét. Az, hogy Dénes érett férfikorban, becsületes érlelés után lépett regényével a nyilvánosság elé, biztosíték arra, hogy a siker nem túlságos érzékenységre fűti, hanem a téma még tisztább körvo-nalainak keresésével és az írói esz-közök még fegyvelmezettebb föl-használásával tökéletesíti majd megtalált regényformáját, amely-nek oly meglepően érett példányát adta már első regényében is.

Makau Gusztáv

BÓKAY JÁNOS: LÁZ. (*Singer és Wolfner-kiadás.*) Mindabból, ami bűbájosat vagy különöset, elgon-dolkodtatót vagy megrendítőt va-laha átélt az író, akár kultúrált és érzékeny szegény kis gyermekként, akár mint szeretetreméltó felnőtt és közkedvelt szerző sokféle nagy-világi és emberi kapcsolatán ke-resztül, aztán a „lázak“ tisztító-tűzében vagy tengermelléki szemlé-lődései jóvoltából, mindebből, tehát térben és lélekben mozgékony éle-te bőséges emlékkészletéből tucat-

számra tudott kikerekíteni és egyé-ni kísérlettel hangszerelni tárca-terjedelmű és sodróan érdekes kis írásokat. Írásokat, amelyek a no-vella múlt századbéli műfai kötöt-tségéhez és mostani lírai oldottsá-gához viszonyítva valahol a fejlő-dés közepe táján helyezkedettek el és kellemes egyensúlyállapotot mutatnak.

Hogy ez a formaszemlélet Bókay számára sem idegen, sőt hogy mű-vészi önismerete is bizonyos fokig éppen rajta sarkallik, kitetszik ma-gának az írónak az osztályozásából is, amellyel kötetének mintegy negyven darabját éppen ennek az áradó líraiságnak a mértéke sze-rint és a formabomlás arányában különítette el tulajdonképpeni no-velláitól és sorozta be — „Mesék magamról“ és „Játék a tollal“ cím-mel — csapongóbb és rögtönzés-szerű kis opuszai két külön cso-portjába. De amennyire lényegbe-vágó ez az elméleti megkülönböz-tetés, éppoly kevéssé következetes is gyakorlati keresztülvitele, a-mennyiben éppen ezen improvizá-ciók, ezen vallomásszerű csevegé-sek és múltbarévedő hangulatké-pek között akad többek között egy olyan élesrajzú és magávalragadó-an cselekményes városriport is — Varsóról, — amely még Kosztolá-nyi pontos és elegáns útiképeinek is díszére válnék. De még jobb pél-dára is hivatkozhatunk: ugyancsak e szubjektívebb, sőt már-már lel-kendező változatok között találko-zunk kirívó kivételként a kroki-szerűen eltűzött és csak csattanóra menő *Találós kérdés*szel is, amely mesterségbeli vonásokon kívül alig árul el valamit az íróból.

Talán mondanunk sem kellene, hogy nem megrováskép említettük meg ezt a kis elrendezésbeli követ-kezetlenséget, hanem inkább an-nak a bizonyítására, hogy maga Bókay is még a legszámítóbban ki-tervelt és poentírozott apróságai-ban is benne tudhatja embervolta lényeges többletét is. Csakugyan benne is van ezekben nemcsak írói alkatával, hanem világias és áhítatos, kontemplatív és élmény-éhes, gyöngéd és nyers, emberba-rát és távolságtartó, áradó és írő-nikus, életbölcs és bohémesen könnyelmű jelentkezéseivel is, szó-val egész gazdagon rétegezett és

rokonszenvesen ellenmondásos emberi egyéniségével és minden személyi érdekességével. És mivel jelentékeny az író és kivételesen vonzó az ember, örülünk is minden szubjektív jelentkezésének még miniatűr meséi fordulópontjai körül is. Sőt annál szívesebben látjuk szinonimái és parafrázisai ömlését, lírája és életszeretete újabb és újabb hullámait, minél hajlékonyabbá tudják ezek lágyítani az itt-ott eltökéltnek, vagy csak rutinosnak érződő és így előrelátható cselekményvezetést, és minél inkább el tudják terelni a figyelmet kedvelt csattanótípusai robbanó sikeréről.

Ért tehát ehhez is, éppen azért legújabb kötetét bizonyára azok is érdeklődve és megbecsüléssel olvassák, akiket az elmosódott körvonalak, a lebegő hangulatok, a súlyosabb, szabálytalanabb s hitelesebb meselakok, valamint a transzcendensebb életérzés szeretele már kissé el is térített a novellának Maupassant-Maugham-i, tehát valószínűleg örökkévaló, csak éppen nem egészen időszerű válfajától.

Antal László

KEYES PARKINSON FRANCISKA: ÉGBEN IRT KÖNYV. (*Karmeliták kiadása, Keszthely.*) Martin Teréz életszentségének hatalmas hatóerejét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy egy amerikai szenátor felesége, Keyes Parkinson Franciska, protestáns létére átjön a tengeren túlról s a helyszínen könyvet ír „A Lisieuxi Kis Virágnak földi életéről.“ Saját bevallása szerint nem ért a katolikus aszkézishez, sem a teológiához, csupán egy átlagos nő, aki átlagos eszközökkel próbálja követni és leírni azokat a lépéseket, melyek a Kisdéd Jézusról nevezett Teréz nővér szentíttatásához vezettek. „Szabadon idéztem soraimban nagy és böles tekintélyektől — írja —, mert nem reméltem, hogy az én szavaim ki tudnák fejezni azokat a gondolatokat, amelyeket ezek a nálamnál annyira hozzáértőbbek adnak elő.“

Megkapó ennek a protestáns írónőnek az alázata, amint Franciaország- fiatal szentjének életútjait követi azzal a céllal, hogy könyvében mintaképet állítson fel a legfelségesebb és legmagasabbfokú egysze-

rűségnek, írásában köznapi nyelvet használ, hiszen köznapi emberek és nem egyházdoktorok számára ír; sorai általános használatra vannak szánva. Kis Teréz alapelvei minden életpályán, a föld bármely pontján és minden körülmények között alkalmazhatók. „A kis ösvény, melyet ő számunkra kinyilatkoztatott — írja — egyáltalán nem tekervényes, nem haladja meg erőnket és tehetségünket és nyitva áll mindenütt, bármily egyszerű ember számára.“

Az író, aki tengertúlról jött, női szemmel látja és látatja meg nagyrészt velünk a dolgokat és épp azért sok olyasmit is észrevéte, ami eddig a férfi-életrajzírók figyelmét elkerülte. Számtalan, eddig fel nem fedezett szépséggel gazdagítja az életrajzi adatokat és rendkívül érdekesen mélyed bele a Szent Terézke lelki fejlődésével, illetve lelki válságaival kapcsolatos részletekbe.

Az amerikai, nagybórára a katolicizmuson kívülről és csupán a közönség kíváncsiságát kielégíteni vágyó olvasó számára készült ez a könyv. Magasabb kegyelem folytán azonban olyan munkává nemesegett, mely részt vesz az Útmutatás művében: ezek szemét teszi látóvá, ezek fülét nyitja meg a lélek magasabbrendű szépségeivel szemben s ezek szívébe suhan be sorain keresztül mint a szeretet tüzében égő mintakép a kis Jézusról nevezett Teréz nővér törekény alakja.

A fordítás — angol eredetiből — Páter Ernő karmelita atya kiváló munkája s nagy hozzáértéssel és szeretetteljes gondallal készült.

Molnár Mihály

NÉGY KISREGÉNY. Thurzó Gábor: A brazíliai kérő. — Lovass Gyula: Honfitársnóm, Micheline. — Takáts Gyula: Vágják a berket. — Birkás Endre: Kelepce. — *Diárium Könyvtár.*) A „kisregény“ nem új műfaj sem a külföldi, sem a magyar irodalomban. Új talán csak a név, melyben a regény elé tett „kis“ szó önkéntelenül mentegetőzősként hat, vagy még inkább állásfoglalásként, mellyel az író a mai mennyiség-szemléletű próza korában a *minő-*

Séget akarja hangsúlyozni: a sokkal szemben a művészt, az érdekes szemben a jól megírtat, az anyaggal szemben a formát, a minden áron hatni akarással szemben az alkotás tudatosságát s alakítás intellektuális örömét. Valóban a minőség-munka jelleg miatt több a kisregény, mint a novella és más mint a regény. A *novella* leglényegesebb eleme a rögtönzöttség és a zárt kompozíció: a kisregény ebből a kompozíció zártágát és a cselekmény egy rebbenő átlátszóságát őrzi meg, — de főleg emelkedik, amikor a novella spontaneitásából folyó pongyolaság szemben parnasszista kidolgozottságot, az elbeszélés nagyobb igényűségét, a jellemfejlődés több mozzanatu szempontjait tartja szem előtt. Külön terület ez: a "kis regénynek nem szabad a csupán egy novellányi lélegzetű anyag lényegtelen elemekkel való feltöltésévé válnia.

De különbözik e műfaja regénytől is. A *regény* áramlás, folyam, mely sorsokat, korokat, társadalmakat hőmpölyget ráérő sodrással tova. A kisregény sodra gyorsabb és szabályozottabb, hordaléka kevésbé megrendítő, folyása ritmusesőbb, vize átlátszóbb. Nem szabad benne lenni riktó színnek, kiabáló eseményességnek, lélektani szándékoltágnak, érzelmi túldimenzionáltságnak. Nem szabad ponyvává vagy forgatókönyvvé válnia. Pedig ez irányban nagy a kísértés: az egész könnyen részekre hull, a részek könnyen kaphatnak mértéken felüli megvilágítást, az alakok elhirtelenkedett tipizálást s az események sablonná váló terjedelmet. Holott a kisregényben van valami a szimfónia mondanavalóját nem mondhatja el sem az opera, sem az étude. Ugyanígy vannak életérzések, sorsok, melyek a maguk több mozzanatu zártágukban, gazdagabb színezetű egységükben éppen a kisregény formáját igénylik.

Thurzó munkája (egy özvegy ingadozása az új kérő és gyermekei között) szépen illeszkedik be ebbe a keretbe. Sajátosan *Thurzó*-i környezet: a pestbudai századforduló

kispolgársága. A látszólag érdektelen világban persze az alakokat erősebben meg kell világítani; mint a mikroszkóp alatt. A mikroszkóp aztán egy egész miniatűr-életet derít fel, itt-ott szinte kegyetlen világoslátással (sőt a befejezést a groteszkhez közelítve riktóvá is teszi). Szándékosan lefokozott stíligénytelenség, tényvallító realitás, nagyszerű lélektani elemzés emeli ki még ezt a világot. Tudjuk: ez a legnehezebb stílus, mert odadobott hangulati szavak helyett itt csak egyet: a legkifejezőbbet lehet használni.

Lovass munkájának tárgya: a Páris-élménybe elhelvezett szerelem az idegenné vált leány iránt. Vannak elődei, de *Lovass* éppen azt mondja Párizsról és a franciákról, amit eddig nem mondtak: ami a mindennapi francia élet és lélek. *Micheline* is a francia lány: értekezik és játszik, mert a franciáknál a logika és a játék maga az élet. Ennek a valóban átélt életnek meleg hangulata árad a regényből. Mert a kis regény csupa hangulat, csupa szubjektív líra, melynek pompás öltönyt talál a sokak által irigyelt és utánzótt, kissé fölényes, kissé racionális, játékoságában is igen mélyizű — francia elbeszélő stílusban. Elemző készségében ugyan itt-ott túl sokat is mond a belsőről, franciásan kézzelfoghatóvá elemzi a lelki magatartást, — hogy aztán az ellentétek harmóniájában teremtsen egységet.

Takáts ereje inkább a részletekben van, mint az egészben. A történet „kitaláltak” hat: nincs benne belső szükség és arány: az erősen két részre hulló mese közepén ezért nagyot esik az érdeklődés. A népszínműtől (vagy talán a „magyar” filmtől) kölcsönzött idealizált érzélgősség és humánus és bizonyos Móricz-féle vérmérsékleti túldimenzionáltság sem hat életszerűen (különösen nem a végső indoklatlan szinpadias tragédiában). Üdén hat viszont a mese szövésében jelentkező balladai izgalom, az elbeszélés mértéktartó puritánsága és a Takáts-ízű kedves líra. Kár, hogy a „berekvágásnak”, a lép lecsapolásának, kiseposzi sors fordulatanak tablóját nem festette szélesebb igényűre.

Birkás munkájának meséje vi-

szont sokkal több mozzanatu, sem-hogy beleferne a mufaj keretebe. Innen a történetnek nagy áthidalá-sokkal szétszaggatott képekbe való szedése. Erthető, hogy a nagyobb teret igénylő lelki fejlődés így hiányossá, „filmszerűvé” válik, mikor is a sejteni valót szükségszerűen a rikitó, a logikust az önkényes vált-ja fel, mert nincs idő a művészi kiemelésre. Pedig Birkásnak van-nak írói kvalitásai: reális humora, elbeszélésének könnyedsége és izese-sége, valamint meglepő karikatí-rozo készsége.

Marlinkó András

HANS CAROSSA: EGY ELVARÁ-ZSOLT VILÁG (*Franklin*). Széles-skálájú, nagykoncepciójú regény helyett az emlékezés lassan áramló hullámain vezet át Carossa önélet-írása. A gyermekkor s az ifjúság újraélése az „Eine Kindheit” s a „Verwaldungen einer Jugend”. Arról a korról szól, amikor a gyer-meknek még homlokpánttal kell megkülönböztetni a jókat és rossz-szakat s a világsodálkozás első nagy misztériumát éli. Az ifjúság rajzában inkább tudatosodik mind-ez, mint élményszerű lenne. Finom esipkék a könyv egyes részletei, apró, nüansznyi pontosságú meglá-tások — ezekre épül a nagy egész is. Szerkezetet, egységet hiába ke-resznék benne, de nem is igen hiá-nyoljuk: az egyetlen főszemélv érzéseiről, gyermeki reakcióiról ér-tesülünk, mint ahogyan a nagyon komoly naplókból találjuk az egyén belső rajzát vallomásszerű, őszinte pontossággal. Ez a könyv igazi ereje: az őszinteség s a sok, sok részletszépség.

A német kisvárosok idillszerű, csöndesen kedves életét vetíti le Carossa könyve. A serdülő gyer-mekkel együtt éli át az olvasó az iskola, a templom, a szülői ház, az ünnepek meglepetését, örömet, bá-natát. A kistűi játékaikról, a kert-ről, a barátokról közvetlen képet kapunk, akár a saját multbasúly-lyedt emlékeink lennének. Főkép a környezetrajz megkapó — pontosan érzékeljük a gyermek szűkebb s tágabb hazáját, a polgári családot s a helységek légkörét.

Eszközeiben a legegyszerűbb Ca-rossa. Regényes elemeket szinte

tudatosan kerül. Nagyon nyugodt, ringató hangulatú olvasmányt nyújt így, izgalmak, ravasz fogások nél-kül, csak stílusával és emberi hang-jával akar és tud is hatni. Az egy-szerű emberek, nyiltarag. titkoktól ment alakok így is megragadják az olvasó figyelfét s csakhamar szere-tetét, érdeklődését is meghódítják. Sok gyermeki finomság, naivitás dereng a sorok között s így, ese-lekménytelenül is csak nagyon rit-kán válik vonatottá, ismétlővé.

Thurzó Gábor szép, stílusos for-dítása hűen az eredeti hangulathoz, megteremti azt a légkört, mely Ca-rossa könyvének élvezéséhez szük-séges. Talán nem is annyira re-gényt olvastunk, mint inkább elő-kelően finom, természetes eszkö-zökkel megírt emléksort, melynek legszebb díszérete, hogy alighanem az olvasóban is megrezenti gyer-mekkorának húrjait. Nem a nagy művek forróságával, de az emberi, szép és kedves írások üdeségével éri el a könyv megérxndemelt sike-rét.

Vidor Miklós

DR. RUSZNYÁK GYULA: A NŐ A MODERN TÁRSADALOMBAN. (*Szent István Társulat kiadása.*) A szerző ezúttal eltér szokott mű-ködési területéről, a falukutatástól és a nőproblémának szenteli köny-vét. Indítóokul e mű megírására az készleti, hogy Magyarországon aránylag kevés az e kérdéssel fog-lalkozó komoly tanulmány, holott szerinte a nőkérdés megoldása je-lentős összetevője lenne a társa-dalmi kibontakozásnak.

Tekintettel arra, hogy könyve komoly felkészültséggel, — éleskörü tájékozottsággal s minden idevágó kérdést felölelő áttekintéssel ké-szült, számíthat mindhazok érdeklődésére, akik a nőkérdés megol-dására gyakorlatilag hivatottak és akik az általános krízisből való ki-utat e szemszögből is keresik.

Rusznják Gyula könyvének első rézében a történeti feminizmus ke-resztmetszetét adja, a nő politikai, gazdasági és nemi emancipációját, majd a mai nő problémáit tárgyal-ja, a hivatáskiválasztástól a családi jogálláson át az anyaságig. Mint te-hetséges szociográfusnak, nem ke-rüli el figyelmét a legapróbb gya-

korlati részlet sem, mely az egyénél talán csupán divat, a tömegnél azonban már gyógyításra szoruló körtünet.

Hivatkozik, többek közt, Gertrud Le Fort-ra, illetve „Die Ewige Frau“ című munkájára, melynek gondolatgazdagságából és meggyőző erejéből új értelmezést kap a nő személye. „Nem az éhségtől és gyűlölettől eltorzult bolsevikproletár arc az, amely végveszélyét jelentheti kultúránknak és emberi világunknak — írja — hanem sokkal inkább a modern nő banális és kísérteties arca, vagy helyesebben: az arcnélküli maszkja a modern nőiességnek“.

Mint lényegre azonban Rusznayk mindig az Egyház örökké aktuális és az Evangélium szellemét sugárzó felfogására épít. Különös nyomatékmal hangoztatja azt a jelentőséget, melyet az Egyház a női kvalitásoknak mindig is tulajdonított és hogy a hivatása magaslatán álló nők szellemi és erkölcsi missziójától várja végeredményben ma is a katasztrófák elhárítását.

Molnár Mihály

ZOLNAI BÉLA: II. RÁKÓCZI FERENC (*Franklin*). A Szekfü Gyula szerkesztette „Magyar életrajzok“ sorozat újabb értékes kötetével bővült: Zolnai professzor az újabb és régibb Rákóczi-elméletek nagyvonalú összefogásából írta meg kitűnő monográfiáját.

A fejedelem alakját körülvevő misztikumot megtisztítja, emberi közelségbe helyezi s egész életének rövid, táblázatszerű történetével egy csapásra elmellőzi az iskolás történetírás módszereit. Nem annyira az eseményekben, mint következményük mérlegelésében, a fejedelem lelkére tett hatásukban látja megalkotnivaló főladatát Zolnai. S magát a fejedelmet is aszerint ismerjük meg könyvéből, ahogy a nagy próbákat, a történelem igazi vizsgáit kiállja. Ezeken az epizódyszerű jeleneteken igyekszik meglátni az író az igazán jellemtestet.

Széleskörű figyelme mindenre kiterjed. Rákóczi, a hadvezér éppúgy új megvilágításban áll előtünk e könyv elolvasása után, akár a diplomata, az emlékiró, az országoló. Igyekszik igazságot szolgál-

tatni neki s a szélsőséges szempontokat józan tudatossággal mérlegeli: ennek eredménye mértéklátó tárgyilagossága s tapintatos, de becsületes állásfoglalása a Rákóczi-vitában.

Zolnai Béla könyve minden biznnyal jelentős érveket szolgált meg II. Rákóczi Ferenc mellett s gondos vizsgálattal ad elégtételt a szabadságharc sokak által kétségbevonat szakszerű vezetésének. Rámutat, mennyire a szerencsétlen körülmények csoportosulása, sokszor jelentéktelenné tünő események alakulása pecsételte meg a független Magyarország eszméjéért tan utolsóknak fegyverre kelt Rákóczit céljának elérésében.

Nemzeti szempontjainknak is mindenütt eleget tesz Zolnai Béla kitűnő Rákóczi-monografiája. Teljes egészében méltó a kitűnően szerkesztett sorozathoz, annak is legsikerültebb darabjai közé tartozik.

Vidor Miklós

A. J. VOJNOVA: URAL TRÖSZT. A modern orosz regénynek két nagy ága van: egyik a történelmet igyekszik új szempontok szerint ábrázolni és értékelni, másik az októberi forradalom által teremtett helyzet problémáival küzd. Vojnova műve az utóbbi csoportba tartozik. Az Ural Trösztnek, egy nagyarányú gazdasági vállalatnak szakmai tanácsadója beszéli el benne az üzemnek és saját életének válságát. A proletariátusnak, míg az új munkásnemzedék felnő és elnyeri a megfelelő kiképzést, szakemberekre van szüksége az üzemek vezetéséhez s így nem nélkülözheti a régi rendszer mérnökeit, tudósait és gazdasági szervezőit, akik jólpalástolt mimikriával vagy kétségbeesett erőfeszítéssel szeretnének beilleszkedni az új rendbe, mint a szerző nevezi: a marxista valóságba. A tröszt, melynek utolsó izgalmas hónapjai zsúfolódnak bele a könyvbe, az Ural természeti kincseiből készít dísztárvakat s ezekben a féldrágakövekben az elbeszélő főhős saját osztályának, a sehova nem tartozó szellemi rétegnek szimbólumát ismeri fel. De a változások nemcsak a gazdasági világot érintik, hanem az egyéni élet minden formájába is gyökeresen

belenyúlunk, lappangó ösztönöket szítanak fel, bonyodalmakat támasztanak, tragédiákat pattantnak ki.

A szerző a szemtanú elevenségével és hitelességével vázolja fel a nagyarányú tablót, mely azonban ízig-vérig regény. A nagy orosz elbeszélők örökségét folytatja: minden oldalról megvilágított, egyéniségükben gyakran ellentéteket egyesítő alakokat teremt, vesébe látó lélektani élességgel kutatja fel

a cselekedetek legtitkosabb rugóit, a rohanó és sok párhuzamos szálból összefont cselekményt nagy drámai jelenetekre építi fel. Nagyarányú bezámoló a könyv az egymással ütköző világnézetek háborújáról, mely mégjobban aláhúzza a materialista filozófus tételét; szerelem és éhség kormányozza a világot.

A művel, melyet tárgya napjaink egyik legidősebb könyvévé tesz, az Antiqua R. T. adta ki.

KIÁLLÍTÁSOK

A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM ÚJ SZERZEMÉNYEINEK KIÁLLITÁSA

Csánky Dénes a Szépművészeti Múzeum főigazgatója írja a múzeum új szerzeményeiből rendezett kiállítás katalógusának előszavában: „Az állam művészeti életünk minden terén igyekszik lehetővé tenni az érdemes művészek munkáját. Állandó és rendszeres vásárlások útján nemcsak mecenási tevékenységet fejt ki, hanem arra is törekszik, hogy megszerezze és megőrizze a jelenkori alkotások közül azokat, amelyek egykor közgyűjteményeinkben mint korunk művészetének méltó képviselői hivatottak lesznek az utókornak beszámolni a mai magyar művészetről.”

A kiállított háromszáztizenegy kép és szobor lenne tehát hivatott arra, hogy korunk művészetét méltóan képviselje az utókor előtt. A következő nemzedékek múzeumlátogatói tehát Csánky Dénes főigazgató úr körültekintő gondossága következtében eme műtárgyak alapján fognak ítélni korunk művészetéről. Szeretnők azonban az utókor múzeumlátogatóinak figyelmébe ajánlani az illusztris főigazgató úr ama megjegyzését, hogy az állam csak az *érdemes* művészek munkáit vásárolta meg az utóbbi három viharos esztendőben. Hogy kit tekintettek érdemes művészek és kit nem, azt nyilván olyan szempontok döntötték el, melyek előtt az utókor múzeumlátogatója minden bizonytalansággal értetlenül fog állni.

A művészet fejlődése, — mint minden fejlődés — kérlelhetetlen igazságú törvényeknek van alávetve. A művész ecsetjével, ecruzájával, vécőjével önmagát, korát fejezi ki és tehetsége, valamint magatartása dönti el azt, hogy azon az oldalon állt-e, mely előbbrevitte egy lépéssel az emberi haladás ügyét, vagy pedig réveteg tekintettel az elmúltakon ábrándozott-e és olyan elefántcsonttoronyba vonult vissza, melyet többnyire saját gyávaságával és tehetetlenségével bástyázott körül. Hogy kinek mi a gusztsusa, mi lelkesíti, az megint magatartás kérdése. A vásárlás ténye egyben ítélet is és megállapítja, kik a „múzeumtisztá” művészek, akiknek művészi célkitűzései az államhatalom „nihilj obstat”-ját bírják. A hivatalos és nem hivatalos művészet, eltekintve az emberi történelem néhány nagyon fényes lapját, mindenkor éles harcban állt egymással. Emlékezzünk csak a hivatalos Franciaország művészeire, akik minden támogatást megkaptak a francia államtól, ugyanakkor, amikor az impresszionisták nélkülözve az állami támogatást, ki alakították azt az új festői irányt, amely a festészet történetében talán a legnagyobb és legtermékenyebb forradalmat idézte elő. A Szépművészeti Múzeum második és harmadik emeletének termeit betöltő műalkotások tehát nyilván a hivatalos Magyarországi művészei-

nek alkotásait foglalja egybe. A világot, Európát, Magyarországot döntő problémák, súlyos kérdések láza gyötri. Ami ezt a kiállítást jellemzi, azonban nem egyéb, mint éppen a problémáktól való ijedt, gyors és mindent elsöprő visszavonulás.

Ha végignézzünk a kiállítás termein, önkénytelenül felvetődnek mindazok a kérdések, melyek hol világosabb, hol kevésbé világos megfogalmazásban évek óta foglalkoztatják a művészet iránt érdeklődőket. A múlt század utolsó éveiben a magyar festészet termékeny lendülettel utólrerte Európát s talán ezen kor festői tettek legtöbbjét egy az akkori történelmi fejlődésnek leginkább megfelelő polgári, európai magyar kultúra kialakítása érdekében. A nagybányai iskola és annak folytatói kifejezői voltak művészi nyelvükön mindannak, ami a kor emberét foglalkoztatta. És utána? Azt látjuk, hogy mindaz, ami művészi megnyilvánulás, ami művészi termelői munka lehetne, kevés kivétellel nem egyéb, mint egy helyben topogás, a kivívott eredmények híg másolása. Hogy ezt a művészetben sohasem helyénvaló konzervatizmust még be is koronázza a kor, a mi korunk olyan művészeket produkált, akik nem elégedtek meg az egy helyben topogással, hanem idegen ideológiából kinőtt művészi irányokhoz nváltak vissza, melyeknek aktualitása legalább 300 esztendeje elmúlt. Az egy helyben topogók, az álmosan, révetegen visszanyúlók, szóval a férfiatlan magatartásúak állami támogatásban részesülnek és részesültek és főleg az ő műveik azok, melyek maiban ennek a kornak a művészi ideálját és célkitűzéseit a múzeumok falán hirdetni fogják, feltéve, hogy Csánky Dénes főigazgató úr ítélete megfelelőképpen marad. A háromszázötvenegv kiállított mű között természetesen akad olyan is, amely haladó szellemű, haladó irányú és férfias emberi magatartású művészek munkája. Ezek a képek és szobrok azonban árván és elhagyottan búslakodnak ebben a galériában, mely a közénszerűség, a megalkuvás, az öletszegénység és nagyon gyakran az izléstelenség orgiája.

Nem a kihagyottak, a visszautasítottak és mellőzöttek műveitért síránkozunk, hiszen kevés kivétellel ők is az egy helyben topogók szek-tájához tartoznak. Van olyan művészünk, aki indulásakor ígéret volt, később elnyelte őt is a nagy megalkuvás éjszakája, vagy talán a levegőtlenesség fojtogatja és legjobb esetben önmagát ismétli. Nem az izmusok után kiáltozunk, mert tudjuk, hogy az izmus maga nem elég, tehetség is kell, bár határozottan fájdalmasan nélkülözzük a kevés-számú magyar szürrealisták egy-egy képét, hiszen szabadulásra váró korunk belső felszabadítói közé a szürrealisták hozzátartoznak. Nélkülözzük azonban azoknak a magyar képzőművészeknek alkotásait, akik emberi magatartással és művészi alkotásaikkal az emberiség és Magyarország haladásának ügyét szolgálják. Talán mégis csak túlzás, hogy Egrv Józsefnek egyetlen egy kisebb grafikáját, Ferenczy Béné egyetlen szobrát tartották érdemesnek a megvételre.

A művészetet nem kávéházi asztaltársaságok intrikái, nem is fái törvények alakítják. Az itt kiállított műalkotások azonban mégis reprezentálnak egy kort, melyet röviden „a mellébeszélés” korának mondhatunk. Ez a mellébeszélés vonatkozik irodalmunkra is és főleg korunk képzőművészeti kritikájára. Könnyű megtanulni szakszerűen ható és szakszerűnek látszó kritikai kifejezéseket és még ha helyesen is alkalmazzuk őket, abból nem lesz más, mint mellébeszélés, ha elhallgatjuk a lényegét. A lényeg pedig, amit megkövetelünk minden művésztől az, hogy ebben a küzdelmes világban álljon esatásorba, foglaljon állást, reszkessen az indulattól, — mert lagymalag nagy művészt a művészettörténet nem ismer, — és csak aztán beszéljünk arról, hogy helvesen alkalmazzá-e a hideg és meleg színeket, hogy jó-e a kép kivágása és hogy könnyed-e, vagy vaskos az ecsetkezelés? Az utóbbi szempontok figyelembevételével talán azt is állíthatjuk, hogy: a kiállítás jól sikerült. Csak a belég — a magyar képzőművészet nyőszörög. Reméljük, hogy még nem halt meg.

Szentmihályi János

THURZÓ GÁBOR:

SZINHÁZI KRÓNIKA

Szilágyi Irma egyszerű kis székely tanítónő, aki az átlagember és környezete fölé emelkedik azzal, hogy szívében tisztaság van, nemesség, emberiség, messzire sugárzó emelkedettség. Ez a fenkölt lélek kerül egy kém hálójába: a kém szavai felébresztik benne a kötelességet, azt hiszi, meg kell tennie, amit a kém hazája javára követel tőle és elindul 1916-ban, az orosz offenzíva küszöbén Bakauba, hogy magával hozzon egy fontos iratot. A lélekben ekkor, először, az önfeláldozás tüze gyullad ki, de ahogy az események magukkal ragadják, ez az önfeláldozás mélyebb, izzóbb színeket kap, — áldozatvállalás lesz belőle. És Irma önként, büszkén, a nagy lelkek főlényével vállalja, hogy áldozat legyen.

Ez a nagyszerű, hősi lélek áll *Possonyi László* első drámájának középpontjában. A mese szövésében valóban nincs sok szerepe, nem cselekszik, s amit cselekszik, ami őri, az sem önszántából kergeti a pusztulásba. Nem fetteiben aktív, hanem belső világában, abban, hogy a meddő tisztaság hogyan válik benne, hogyan emelkedik benne az események sodrában először önfeláldozásáig, aztán az áldozatig. Irma belülről fejlődik, bomlik ki vértanúvá, egy nemzet példaképévé, — s ezt a lélekrajzot Possonyi László rendkívül finoman, árnyalatosan csinálja meg. Lehet, hogy Irmája nem drámai jellem, nincs meg benne a drámai hősi valóban hőssé tevő cselekvési szabadság, önkénytelenség, — de jellem mégis, aki fejlődik, alakul. Meglehetősen nehéz szerepe volt ebben a jellemrajzban az írónak, hiszen nagyon magasra helyezte hőstét már a darab induléaekor, s éppen az válik Possonyi érdemévé, hogy a magasan megüfött hangot fokozni tudja a jeges tisztaságból az áldozatig.

Az Irma alakja köré szőtt mesét Possonyi érdekfeszítően bonyolítja, nem takarékoskodik a hatás-ele-

mekkel, de nem mindig elegendő az ökonomiája. Néhol túlságosan élesen, egy-egy vonással jellemez csak egyes figurákat, egy-két helyen a lélektani hitelességgel („Hír-szerző tiszt”) is adósunk marad, s bár meglepően érti a színi hatás titkait, előfordul, hogy éppen a mese kínálózó érdekességétől megtévesztve túlságosan sok valószínűtlen fordulatot kever az eseményekbe. Így túlzottnak éreztük a katonaeorvos lerészegedésének jelenetét, az elnyújtott irat-lopási epizóddal, a román tiszték mulatozását, a börtön-jelenetet. A hibákért azonban olyan magasfeszültségű pillanatokkal kárpótol az író, mint a majdnem hibátlan első kép, majd Irma és Cataveanu dialógusa, s később Irma és Guido találkozása. Hogy egy-egy színpadi pillanat ríkítőbb a kelletténél, abban csak részben hibás Possonyi: az előadás szinte magára hagyta az írókat a színpadon.

Az előadás egyetlen igazán jó pontja *Lukács Margit* a címszerepben. Belőle valóban sugárzott az áldozat fensége, s ha egy kicsit kevesebb volt is benne a szív, mint kellett volna, gondosan mintázta meg a figurát. Körülötte a többiek átlagmunkát végeztek és sajnos, meglehetősen túloztak. Elég ennek bizonyítására *Szabó Margit*, *Lehotay Árpád*, *Nagy Adorján* nevét említeni. A mellékszereplők közül csak *Timár József* finom, emberi katonaeorvosában, *Füzess Anna* fátyolozott hangú özvegyében, *Bodnár Jenő* jóízű börtönőrében felt örömmünk. A rendező *Lehotay Árpád* meglehetősen felületesen fogta fel a dolgát: nem lett volna szabad az irat-lopási jelenetet naívvá tenni azzal, hogy az alvó katonaeorvost a színpad előterébe állítja, és általában, fokoznia kellett volna a tempót, vigyázni arra, hogy az író érthető első „megszólalási öröme”, a szép és emelkedett mondatokban való dúskálása elé itt-ott gátat emeljen.

De összegezve benyomásainkat: egy színpadhoz nagyon jól értő,

írói mondanivalójú, nemes humánumot árasztó íróval találkoztunk a *Nemzeti Színház* színpadán. S ez az író alighanem tartogat még számunkra hiánytalanabban megoldott színházi élményeket. A Szilágyi Irma erényei és hibái tanúskodnak e reményünk mellett.

Warrenné mestersége furcsa mesterség: a test örömeit szolgálja ki nagyszabású, nemzetközi helyiségekben e mesterségét egyáltalában nem is szégyeli. Megvan a maga külön morálja, amellyel lelkiismerete számára elfogadhatóvá igyekszik tenni mesterségét. Színre szabályos, hétpróbas kerítendő maradna, akinek alakja csak visszafetszést szül, ha nem lenne tragikus kettősség benne. Ő az az ember, aki felismeri és tudja jól, de mégsem aszerint cselekszik. Ezért kell elveszítene a csatát, amikor szembekerül a leányával, a jegesen tisztá és főlényes Vivie-vel és meg akarja nyerni a maga számára. Áthidalhatatlan ellentét van közöttük: Vivie is ugyanazt tartja jónak és igaznak, amit az anyja, de neki megvan a bátorsága a felismert igazság szerint élni. Anya és leánya találkozására megoldhatatlan szócsata, amelyet Warrenné veszít el, s a csatában elveszti leányát is, akiért különös, ellenszenves mesterségét folytatta. Vivie megtámadja az anyját, saját feje után fog majd élni, irgalmatlan, kegyetlen, már-már vezeklő magányban. *G. B. Shaw* fiatalkori darabja maga az elbűvölő tökéletesség. Az író itt még nem az a nagy dialektikus, mint későbbi műveiben, gondot fordít az embereknek ábrázolására is, nemcsak eszmék viaskodnak előttünk. Rendkívüli hitelességgel építi fel figuráit, — emberek harca is ez a darab, nemcsak két világfelfogásé. A nagy áriák, az önmagukban kerek koncertszámok szerves részei az egésznek, nemcsak az elveket elemzik, hanem az elvek mögött az embert is. A *Warrenné mesterségét* előadni csak tökéletesen lehet és ezt a tökéleteset a *Pesti Színház* előadása nemcsak megközelíti, de maďdnem el is éri. Az író dialektikájának jobb tolmácsát, mint *Ladomerszky Margitot* Warrenné

szerepében, el sem tudunk képzelni. Ahogy ezt az asszony közönségességéből és finomságából, érzékeségből és anyai tisztaságból megformálja, bravuros, nagyszabású munka. Nincs egy üres perc, ott él és lobog előttünk, asszonyi varázban és ugyanakkor félelmetes shawi debatterként. Valóságos gyönyörűség megfigyelni, hogyan építi fel nagy monológját a második felvonás végén, mennyi árnyalat, szín van benne, hogyan érvényesíti a szöveget és ugyanakkor milyen hiánytalanul hozza ki a figurát is. *Fényes Aliz* Vivie alakjában méltó partnere: ama kevés színésznek közül való, akik hallgatni is tudnak, mégpedig úgy, hogy egy pillanatra sem tűnnek el az alatt a színpadról. Ahogy „segédkezik“ a nagy monológban *Ladomerszky Margitnak*, az kitűnő, elsőrangú színészi teljesítmény. A férfiak közül *Körmöcs Sándor* álszent, ostoba tiszteletese, *Sármassy Miklós* buldog-szerű baronetje, *Boray Lajos* kicsit száraz művésze, *vitéz Renkő Gyula* kedvesen fölényes síhedere méltó háttére a kitűnő női kettősnek. *Horváth Árpád* a szöveg tartalmi részének kiemelésével, az együttes összehangolásával rendkívüli munkát végzett.

A *Hamletnek* hagyománva van Magyarországon. Ez volt az első *Shakespeare*-mű, amely a magyar játékszínen. Kazinczy német átfűrészből készült, fordításban megjelent. Azóta egy pillanatra sem tűnt le. Kitűnő színészek szólaltatták meg a főrengő dán királyfit. — volt aki kasszaszikert csinált belőle, volt aki megbotránkoztatott: de mindig bódított a remekmű. Mindig izgalmas rendezői probléma volt: láttuk naturalista színpadon, láttuk jelzések shakespearei színen, láttuk a maga teljes terjedelmében, láttuk felismerhetetlenné rövidítve, láttuk naturalista színészek stílusához idomítva (az egykori Renaissance-színház előadása), láttuk koturnusosan, láttuk átalakítva (a Nemzeti Színház legutóbbi felújítása), láttuk hőstét különféle felfogásban, — de hatásától szabadulni sohasem tudtunk.

Mi volt ennek az egyedülvaló

hatásnak az oka? Hamlet talán a legemberibb Shakespeare-hős. Kétkedő, töprengő lélek, valóságos „modern“ lélek, aki nem mer dönteni, nem mer nyíltan szembeszállni ellenfeleivel, hanem álarcosan zavarja meg őket, indítja feléjük a gyilkos, pusztító, büntető végzetet. Hiabozik, mit tegyen, — nincs benne semmi a tragikus hősök vakmerő lendületéből, nem emberfeletti ember, hanem „csak“ ember. Különböleg nyugodt, alakoskodó, de belül tele van kétségbeeséssel, forrósággal, becsületességgel. Ez a tiszta, okos, fölényes szellem kerül szembe a szeméttel, az aljassággal, a lelkiismeretlenséggel. Amikor Wittenbergből atyja halálhírére hazajön, azt látja, hogy a trónt atyjának öccse, Claudius bitorolja, az új király feleségül vette a halott király édesanyját, — Hamlet gyanakszik: itt valami történt. emberi és erkölcsi érzéke fellázad a helyzet ellen, cselekedni akar. Ekkor találkozik atyja szellemével és tőle megtudja a valóságot: a királyt megölte Claudius, hogy trónját és özvegyét elnyerhesse. Hamlet, a töprengő, nem mer nyíltan fellépni a bitorló ellen, cselhez folyamodik: — nem ő büntet, hanem büntetés-ként a királyban és királynében akarja felébreszteni a lelkifurdalást. Órultnek tettei magát, mert így szabadabban láthat neki munkájának. Színészeket hozat, akik a király és királyné előtt eljátszák Hamlet apjának megöletését. A lelkifurdalás felébred a gyilkosban és ágyasában, s menekülni akarnak előle: Hamletet akarják elpusztíttatni. De a csel nem sikerül, amit esztelenségükben kieszelnének, az a bűnös tervet szövő királyi pár ellen fordul. Hamlet most sem cselekszik, a bűnhődés véletlen, — de a lelkiismeret végezeténél fogva nagyon is indokoltan — éri el a gyilkos házaspárt. De Hamlet is meghal, amikor bevégezte büntető művét, amikor engedelmességet a kötelesség és becsület szavának.

Vérfagyasztó történet! Gyilkosok, örültek, korrupciós aggasztánok, örült leányok, bosszúvágyó testvérek tolonganak a színpadon, s felettük egy akaratgyenge, de szándékaiban erős lélek áll, Hamlet. És a történet mégsem lesz rémdrámái. Egyszerűen azért, mert a fejlemények

logikusak, lélektanilag hitelesek. Így kell mindennek történnie, a becsület, az igazság, a morál törvényei szerint. Hamlet elbukik a bűn ellen való tragikus diadalban, de elérte célját, — bukása diadal, a végső párbaj színterére érkező ifjú norvég királyfi tiszta lélekkel hódolhat az egyetlen igaz ember hült teteme előtt.

Hamlet sikerének titka elsősorban az a mese, amely emberi hitelénél, fordulatainak valószínűségénél fogva minden bonyolultsága ellenére is tiszta szerkezete miatt minden időkben le tudja kötni a figyelmet. Felébreszti azt a nagy, egyetemes részvétet, amely nélkül tragikái hatása nincsen. A siker másik titka: Shakespeare legjobb szerepeit tán a Hamlet alakjai számára írta. A színész tudja ezt, s mindig talál izgalmat, megoldani való problémát. Van-e sokszínűbb egyéniség, mint Hamlet, a maga látszólag külsőséges, de belsőleg mégis logikus ellentéteivel? Van-e emberibben megmintázott vérszívó zsarnok, mint Claudius? Költőibb leányalak, mint Ophelia? Buzogott-e annyi komikai és más figurákban, mint a sírásóban? És még egy: Hamlet egész szereplése át van itatva iróniával. Ez az irónia mindig érdekelt, a fölényes lélek látványa, mindig izgalmas. Hőst látunk benne, aki le tudja győzni, éppen iróniájának fölényével, a világot és önmagát. Frissé, érdekessé teszi a remekművet hangulatainak váltakozása: a legsötétebb tragédia hangjait vaskos humor váltja fel, a lét titkait kutató töprengés és a bohóc-humor sok jelenetben egybevegyül, gondoljunk csak a sírásó párbeszédére Hamlettel. Hamlet érdekességének nem kis titka az is, hogy a közönség színházat lát a színpadon, az ilyesminek a hatása mindig elmaradhatatlan. Soroljuk még fel a színpadi hatás többi összetevőit: a szellem-jelenetet, Ophelia örületét, Polonius megöletését...? Emlékeztessünk az izgalmas monológokra, ezekre a drámába szervezen beillesztett nagy koncertszámokra? Nevezzük a Hamlet örökkön izgató időszereplésének azt is, hogy egyes mondásai, kitételei, gondolatai átmentek a köznyelvbe, úgy idézzük őket, hogy azt se tudjuk, honnan erednek?

Megannyi lényeges pontja ez Hamlet mindig friss, mindig izgató újdonságúnak.

Shakespeare legizgalmasabb, legemberibb tragédiája került most ismét a magyar közönség elé. A *Madách Színház* fiatal színészekkel, egyik legkitűnőbb ifjú művészünkkel a címszerepben újította fel. *Pünköszt* Andor rendezésének legfigyelemreméltóbb vonása, hogy minden utóbbi Hamlet-felújításnál jobban hozta közel hozzánk a shakespeare-i szöveget, kitűnően gazdálkodott az apró színpaddal és nem annyira az egyéni alakításokra, mint inkább az együttes játékára vigyázott. Hibáztatnunk kell azonban így is a rendezés néhány pontját: így a szellem-jelenés vas-kos realizmusát, a „Lenni vagy nem lenni“-monológ szétदारabolását azzal, hogy a színész monológ közben végigmegy a színpadon és azt az indokolatlan ötletet, hogy Horatio Hamlet levelét a függöny előtt olvassa fel. Kiemelkedő alakítást csak *Várkonyi Zoltán*tól kaptunk a címszerepben, de ez az alakítás aztán ura volt a színpadnak. Szenvedélyből és értelemről építette fel szerepét, Hamletben az értelmes lényt látta, egy tiszta embert, aki Wittenbergből hazaérkezve egyszerű szembetalálkozik az emberi alantassággal. Ő maga minden tisztasága ellenére sem szenvedélymentes valaki, de szenvedélyeit kordában tudja tartani, csak néha, az eksztatikus harag pillanataiban csap ki belőle szélsőségesen, égetve és pusztítva. Sugallatos ösztönnel érezte a figura összetettségét, nem volt egyetlen henye mozdulata, henye szava sem, a művészi ellenőrző-érzék. — művészünk legfontosabb tulajdonsága — és egyéniségének varázsa érződött mindenben, amit csinált. Tökéletesen építette fel a monológokat, remekül váltotta az emelkedett pátosz hangjait hirtelen „modern“ kedélyességre. Alakításában nincs semmi túlzás, nincs semmi elnagyolt-

ság, — Odry Árpád mellett az eddig látott Hamletek legkiválóbbja. Egy rendkívüli színész-egyéni képességeivel egyenrangú, zseniális produkciója. — *Várkonyi Zoltán* mellett hiánytalan örömrünk csak *Sulyok Máriában* és *Soós Lajosban* telt. *Sulyok Mária* egy ideg-lény érzékenységgel mintázta meg Gertrud királynét, tiszta szőjejtése, hűvössége, lassan felébredő lelki-furdalása sok értékes perccel ajándékozott meg. Utóbbi éveink Gertrud királynéját az artikulátlan hőség jellemezte, melyben elsikkadt a szöveg: *Sulyok Mária* tiszta belső és külső rajzú Gertrudja minden elismerést megérdemel. *Soós Lajos*, ez az egészen kezdő színész, okosan, mértéktartással, az egyéniség erejét éreztetve formálta meg Horatiót. Szépen beszél, lelkiismeretes, komoly művész hangja, megjelenése kitűnő, — kár, hogy nem a terjedelmében tén rövidebb, de igazi színészi játékra több alkalmat nyújtó Laertest játszotta. *Szakáts Zoltán* Poliniusa száraz volt, mint e megbízható színész minden eddigi alakítása, *Szakáts Miklós* simán, kicsit színtelenül alakította Claudius-t, *Tapolczay Gyula* kedélytelenül a sírásót. A szereposztás melléfogása volt a drámai kitérésekben, hősi akcióban olyan gazdag Laertes szerepével a naturburs *Fuskás Tibor*t megbízni: nem csak ő hibás, hogy Laertes volt az előadás leggyengébb pontja. *Baló Elemér* jőzan szellemalakja elkedvetlenül. Toronyi Imre szépen szavallta a színészkirály monológját, észrevetük *Mádi Szabó Gábort* és *Bozóky Istvánt* és egyelőre csak fenntartással szólhatunk a fiatal *Medvegy Márta* Opheliájáról. *Fülöp Zoltán* színpadi kerete szép volt, nem hivalkodó, *Márk Tivadár* jelmezei kifejezők. Nagyszándékú, majdnem mindenben kielégítő előadás: méltó Shakespeare-hez és Arany János csodálatos fordításához.

Thurzó Gábor

*A SZENTISTVÁNI ÁLLAMESZMÉNEK KORSZERŰ
ÉRTELMEZÉSÉN MUNKÁLKODIK*

AZ ORSZÁG UTJA

ÁLLAM- ÉS NEMZETPOLITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

Szerkesztik: BARANKOVICS ISTVÁN
ÉS DESSEWFFY GYULA GRÓF

Előfizetési ára egy évre 8 P, félévre 4 P, egyes szám ára 80 f.

Szerkesztőség és kiadóhiva-
tal: Budapest, VI., Aradi-
utca 8. - Telefon: 12-07-26

A FIATAL KATOLIKUS NEMZEDÉK LAPJA AZ

ÚJ ÉLET

KATOLIKUS SZOCIÁLIS ÉS VILÁGNÉZETI HAVISZEMLE

SZERKESZTI ANDRÁS KÁROLY
FELELŐS SZERK.: SINKÓ FERENC

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, II., Margit-krt 36. I. 3

ÉVI ELŐFIZETÉSI DIJ 960 PENGŐ

A KATOLIKUS FIATALSÁG FOLYÓIRATA

JELENKOR

SZERKESZTŐ: KATONA JENŐ

Szerkesztőbizottság:

Almásy József, Horváth Sándor O. P.
Molnár Kálmán, Szekfű Gyula.

Megjelenik minden hó 1-én és 15-én.

Előfizetés egy évre 4 pengő.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI. ker.,
Andrássy-út 28. Telefonszám: 11-44-78.
Postatakarékpénztári csekk: 11.870.

G. D. DOBAY OLGA

JÁKOB KÚTJÁNÁL

A MAGYAR SZENTFÖLD KIADÁSA

ÁRA FÜZVE 4.50 PENGŐ